Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра психології

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЕКТ)

на тему:

«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ТА ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

Студентка 2-го курсу, 2м групи
Спеціальності 053 Психологія
спеціалізації Психологія _____ Дзекунова Ірина Володимирівна
підпис студента

Науковий керівник
доктор. психол. наук, професор _____ Корольчук Валентина Миколаївна
підпис керівника

Науковий консультант
канд. психол. наук, доцент _____ Мостова Ірина Валентинівна
підпис консультанта

Гарант освітньої програми
доктор психол. наук, професор _____ Корольчук Валентина Миколаївна
підпис гаранта

Київ 2020

ЗМІСТ

Вступ **3**

Розділ І. Теоретичні основи вивчення булінгу **7**

1.1. Визначення базових понять дослідження 7

1.2. Вирішення проблеми булінгу в Україні та огляд зарубіжного досвіду 17

Висновки до розділу І **23**

Розділ ІІ. Організація та методи дослідження **25**

2.1. Огляд психодіагностичного інструментарію для проєктування моделі запобігання і вирішення проблем булінгу у молодіжному середовищі 25

2.2. Модель молодіжного середовища без булінгу 31

Висновки до розділу ІІ **36**

Розділ ІІІ. Результати впровадження моделі молодіжного середовища без булінгу **38**

3.1. Організація та проведення аналізу психологічного стану молодіжного середовища. 38

3.2. Аналіз результатів індивідуальної психологічної особливості учасників курсу «Дружній колектив» 42

Висновки до розділу ІІІ **47**

Висновки та практичні рекомендації **49**

Список використаних джерел **52**

Додатки **61**

ВСТУП

Одним із важливих завдань освіти України є створення та підтримка умов для всебічного розвитку особистості, її підготовки до активної участі в житті демократичного суспільства і формування та розвиток її ключових компетентностей, що мають забезпечити конкурентоспроможність молоді на світовому ринку праці. Саме заклади освіти є тими соціальними інститутами, в яких відбувається становлення особистості. Тому необхідним стає створення в них сприятливих умов для навчання і виховання учнів. При цьому, булінг – це суттєва соціально-педагогічна проблема суспільства, що є одним із перепонів розвитку особистості.

На державному рівні вчителі та керівники коледжів, керівників закладів загальної освіти (ЗЗО), керівники позашкільних закладів для протидії булінгу керуються низкою законодавчих та нормативно-правових документів міжнародного та національного рівнів, зокрема Загальною декларацією прав людини (ст. 5, 1948), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3, 1953), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 7, 1976), Конвенцією про права дитини (ст. 19, 1989), Конституцією України (ст. 3, 28, 1996); Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 173, 1984), законом України «Про освіту» (ст. 1, 24,25, 54,55, 66, 71, 73, 76, 2017) та ін.

Згідно з Законом України №8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу», булінг вперше визнається юридичним поняттям в українському законодавстві та передбачає відповідальність за вчинення та приховування випадків булінгу. Закон вносить зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з якими встановлюється відповідальність за булінг. У Законі України «Про освіту» 2017 року вводиться визначення терміну «булінг» як «моральне або фізичне насильство, агресія у будь-якій формі або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають

ознаки свідомого жорстокого ставлення». Крім цього у ньому визначаються основні механізми протидії булінгу.

Теоретико-методичні основи проблеми булінгу досліджували вітчизняні вчені Булах І. С. (2004), Воронова Ю. В. (2005), Ролінський В. І. (2005), Чернякова А. В. (2011), Ожийова О. М. (2012), Кузікова С. Б. (2012), Сеньківська Л. І. (2015), Ткаленко О. М. (2016), Юрчик О. М. (2016), Лубенець І. Г. (2017), Папуша В. В. (2018), Лесько Н. В. (2019) та ін.; зарубіжні науковці Д. Ольвеус (Olweus D., Scandinavia, 1993-2001), Фред С. (Fried S., 1997), Гарретт А. Дж. (Garrett, A.G., 2003), Кук К. Р., Вільямс К.Р. (Cook C. R., Williams K. R., 2010), Брадшоу К.П. (Bradshaw C. P., 2015), Нікола Ральф (Nicola Ralph, 2018) та ін.

Значна увага приділяється аналізу впливу булігу на стан здоров'я особистості. Перш за все, вчені розглядають булінг як причину психоемоційних розладів дітей і підлітків (Сеньківська Л. І. (2014), Балакірєва О.М., Бондар Т.В. (2019), Sansone R. A., Watts D. A., & Wiederman M. W. (2014) та ін.); як причини когнітивних порушень, тобто вищих мозкових функцій внаслідок розладу процесів одержання, переробки й аналізу інформації (Ясюкова Л. А. (2003), Elklit A., Karstoft K.-I., Armour C. (2013) та ін.).

Аналіз зазначених наукових досліджень, законодавчих та нормативно-правових документів щодо проблеми булінгу показав, що вона є актуальною у будь-якому колективі, і має бути предметом постійного моніторингу для попередження і протидії цьому явищу.

Крім вищезазначеного актуальність досліджуваної проблеми зумовлена також наявністю суперечностей між:

- збільшення випадків агресивної поведінки підлітків в освтніх закладах та ігноруванням цієї агресії педагогічним колективом;

- створення на міжнародному і національному рівнях законодавчих та нормативно-правових документів та недостатньої обізнаності педагогів щодо цих документів;

- створенням методик щодо виявлення, попередження та подолання булінгу та недостатнім володінням цими методиками педагогічних працівників.

Потреба вирішення аналізованої проблеми, її постійний моніторинг та необхідність розв'язання означених суперечностей у педагогічній та психологічній практиці зумовили вибір теми дослідження: «***Психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі***»

Об'єкт: Проблеми булінгу у молодіжному середовищі.

Предмет: Психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі.

Мета: Обґрунтувати особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі та надати методичні рекомендації практичним психологам, соціальним педагогам, педагогічним працівникам ЗЗО, коледжів та позашкільних закладів.

Завдання:

1. Здійснити теоретико – методичний аналіз літератури щодо булінгу у молодіжному середовищі та з'ясувати індивідуальні соціально-психологічні особливості учасників булінгу.
2. Обгрунтувати психодіагностичний інструментарій та розробити концептуальну модель дослідження.
3. Здійснити аналіз результатів впровадження моделі молодіжного середовища.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались такі методи дослідження:

– теоретичні: аналіз, синтез, класифікнація та оглядово-аналітичний метод, вивчення наукової, соціальнної, психолого-педагогічної та навчальнно-методичної літератури з теми дослідження, аналіз нормативних документнів, концептунально-порівняльний аналіз;

– емпіричні: анкетування, узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження і експерименту, впровадження їх у практичну діяльність.

Методики: методика Томаса-Кілманна (Thomas-Kilmann Instrument, 1972) діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки; методика А. Басс та А. Дарки (Bassa-Darkness Questionnaire, 1957); методика Є.П. Ільїна та П.А. Ковальова «Агресивна поведінка» (Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов, 2002); опитувальник Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів» (Eysenck Personality Inventory, 1963); опитувальник Смішека (Schmieschek Fragebogen, 1970) для дослідження акцентуації особистості; методика спрямована на дослідження соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда (Carl R. Rogers, Rosalind F. Dymond, 1954).

Наукова новизна:

- *вперше* теоретично обґрунтовано й розроблено модель молодіжного середовища без булінгу; обґрунтовано методичні засади формування молодіжного середовища без агресії, конфліктів та булінгу; розроблено курс «Дружній колектив»;

- *уточнено* форми булінгу за наявністю його прояву, як прямий, що проявляється у фізичному контакті, при якому на жертву відкрито нападають, та непрямий, що приймають форму соціальної ізоляції і навмисного виключення особистості з діяльності колективу; за видами булінгу, як фізичного, словесного, соціального та кібербулінгу;

- *удосконалено* зміст, форми і методи формування та розвитку молодіжного середовища без агресії, конфліктів та булінгу через проєктування молодіжного середовища без булінгу;

- *дістали подальшого розвитку* підходи, форми та методи формування молодіжного середовища без агресії, конфліктів та булінгу в освітніх закладах.

Практичне значення. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання отриманих практичних даних при роботі педагогів з вихованцями освітніх закладів на годинах спілкування, соціальних працівників та практичних психологів із педагогами на педрадах та батьківських зборах. Даний матеріал можливо використати в ЗЗО, коледжах, позашкільних закладах, психолого-педагогічних конференціях, на лекціях з практичної психології та ін.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ

1.1. Визначення базових понять дослідження

Виховання та навчання молодого покоління відповідно до вимог суспільства було і залишається у центрі уваги будь-якої країни світу на кожному історичному етапі її розвитку. При цьому одним із пріоритетних завдань кожної демократичної держави є захист життя та здоров'я особистості. У Конституції України [10, с. 141] наголошується, що життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3), «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» (ст. 28). З огляду на це особливого значення набуває таке поняття як булінг (англ. *bullying*).

Так, у 2018 році на сайті Верховної Ради України був зареєстрований проєкт закону № 8584 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу [6, с. 33]. Згідно із цим документом було запропоновано доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 1734 «Булінг», а саме: боулінг – це «моральне, або фізичне насильство, агресія, у будь-якій формі, або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення» і передбачає у разі його вчинення малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Розглянемо докладніше поняття «булінг».

Булінг часто має стійкий негативний вплив на дитяче соціально-емоційне функціонування (Bradshaw, 2015 [45, с. 322-332]). Як фізичне, так і жорстоке поводження вчені пов'язують із вживанням підлітками наркотиків, їхньою насильницькою поведінкою, небезпечною сексуальною поведінкою та суїцидальною поведінкою (Aboujaoude et al., 2016 [43, с. 10-18]; Litwiller et al.,

2013 [59, с. 675-684]). Знущання також пов'язані з катастрофічними думками та почуттями про самопочуття щодо болю (Sansone et al., 2014 [64, с. 449-453]), хронічного болю (Voerman et al., 2015 [71, с. 1544-1551]), мігрені та головного болю (Due et al., 2005 [51, с. 128-132]; Gini et al., 2014 [53, с. 976-986]; Waldie et al., 2014 [72, с. 60]). І жертви, і злочинці мають підвищений ризик вживання тютюнових виробів та незаконного вживання наркотиків та мають менші шанси на роботу навіть через 12 років після досвіду знущань, ніж особи, які не є учасниками булінгу (Sigurdson et al., 2014 [66, с. 1607-1617]).

Це поняття досліджували вітчизняні науковці у межах психологічної науки: Юрчик О. М. (2016) при з'ясуванні профілактики шкільного насильства в початкових класах [42, с. 328], Сеньківська Л. І. (2015) у дослідженні щодо клінічного значення психоемоційних розладів та їх корекція при синдромі жорстокого поводження з дітьми [33], Чернякова А. В. (2011) під час визначення організаційно-педагогічних засад запобігання та подолання насильства в загальноосвітніх школах США [37], Папуша В. В. (2018) при дослідженні психолого-педагогічних чинників запобігання віктимній поведінці підлітків [26], Булах І.С. (2004) при визначенні психологічних основ особистісного зростання підлітків [2, с. 581], Воронова Ю. В. (2005) під час дослідження соціально-психологічних детермінантів віктимної поведінки неповнолітніх жертв сексуальних злочинів [5, с. 20], Ожийова О. М. (2012) при дослідженні шкільного насильства та визначення його сутності, видів і профілактики [25], Кузікова С. Б. (2012) при з'ясуванні психологічних основ становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці [20, с. 44], Ролінський В. І. при вивченні та визначенні соціально-педагогічних умов профілактики насильства щодо підлітків [32, с. 236] та ін.; з точки зору юридичних наук Лесько Н. В. при визначенні адміністративно-правового забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій [20], Лубенець І. Г. при дослідженні насильства серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів та надання кримінологічної характеристики і пропозицій щодо заходів

запобігання насильству серед учнів загальноосвітніх закладів освіти [22, с. 287], Ткаленко О. М. (2016) при наданні рекомендацій щодо адміністративно-правового забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей [35, с. 237], Шевченко-Бітенська О.В. (2015) при дослідженні правових механізмів Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства [38. с. 210] та ін.

У межах нашого дослідження доцільно розглянути такі поняття, як «насильство», «агресія», «примушення», «жорстоке поводження з дітьми», «катування», «фізичний примус», «цькування», що тісно пов'язані з дефініцією «булінг» та були визначені нами завдяки складанню ментальної мапи згідно з аналізом вище зазначених наукових робіт (рис. 1).

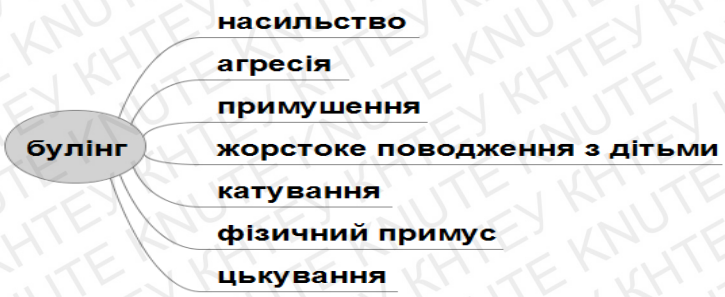

Рис.1. Ментальна мапа понять, що пов'язані з дефініцією «булінг» (Розробка автора)

Вивченням поняття «насильства» входить у завдання спеціальної науки віолентологія (від лат. Violentia – «насильство»). У межах цієї науки досліджується сфера протидії злочинності та насильству [3, с. 735].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови надається два значення поняттю «насильство»: «1. Застосування фізичної сили до кого-небудь. 2. Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [4, с. 534]. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ, англ. World Health Organization, WHO) визначає насильство як умисне застосування фізичної сили або влади, здійснене або у вигляді погрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або общини, результатом якого є (або є

висока міра вірогідності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду шкоди [70].

В енциклопедії «Брітанніка» (Britannica) [57] насильство – акт фізичної сили, який заподіює або має на меті заподіяти шкоду, що може бути фізичною, психологічною чи обома. При цьому зазначається, що агресія відрізняється від насильства більш загальним типом ворожої поведінки, яка може мати фізичний, словесний або пасивний характер. Джаквін К.М. (Kristine M. Jacquin, 2005) класифікує насильство кількома способами, а саме: насильницькі злочини, як правило, поділяються на чотири основні категорії, виходячи з характеру поведінки: вбивство (вбивство однієї людини іншою, іноді з юридично виправданих причин), напад (фізичний напад на іншу людину з наміром заподіяти шкоду), пограбування (насильницьке взяття чогось у іншої людини) та зґвалтування (насильницький статевий акт з іншою людиною). Інші форми насильства перетинаються з цими категоріями, такими як сексуальне насильство над дітьми (вчинення сексуальних актів з дитиною) та домашнє насильство (насильницька поведінка між родичами, як правило, подружжям).

Не кожне здійснюване насильство є булінгом. Якщо насильство, цькування особистості відбувається у певному колективі не один раз, то постає проблема боулінгу.

Вперше це явище докладно було описано і пояснено Олвеусом Д. (Olweus D., 1993) [60, с. 5-17]. Учений визначає булінг у школі як ситуацію, у якій учень неодноразово піддається негативним діям із боку одного чи декількох інших учнів. Він виділяє прямий та непрямий булінг, а саме: прямий булінг відзначається явним, фізичним контактом, при якому на жертву відкрито нападають; непрямий булінг – це знущання, що приймають форму соціальної ізоляції і навмисного виключення особистості з діяльності колективу. Аналізуючи проблему булінгу дослідник прийшов до висновку, що вона має колективний характер, тобто всі члени колективу задіяні в ситуацію булінгу. Д. Ольвеус виокремлює наступну рольову структуру булінгу: жертва (пасивна, провокаційна), хуліган (агресор; агресивний, пасивний), спостерігачі.

При цьому автор надає наступні характеристики учням, які беруть участь у булінгу:

- що схильні ставати переслідувачами (англ. bully – хуліган, забіяка (булі): відчуття сильної потреби панувати й підкорювати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі; імпульсивна поведінка в колективі; задоволення від приниження жертви; холоднокровність; фізична сила; домінантна особистість, схильна само стверджувати себе з використанням сили;

- що найчастіше стають жертвами: особливості зовнішності; незвична для інших манера спілкування та поведінки; незвичайні захоплення; соціальний статус, національність, релігійна належність, вразливість, замкненість, невпевненість у собі, низька самооцінка та самоповага, схильність до депресії, асоціальність;

- що зазвичай є спостерігачами: байдуже ставлення до ситуації, страх та почуття небезпеки, нездатність діяти, почуття провини за бездіяння; страх опинитися на місці жертви, незадоволеністю собою від неможливості зупинити насилля.

Слід відмітити тлумачення поняття булінгу британського науковця Лейманн Х. (Leymann H., 1990) [55, с. 119-126] як соціальної взаємодії, через яку одна людина або декілька зазнають нападів іншої людини чи декількох, але, як правило, не більше чотирьох, щодня впродовж тривалого періоду, що викликає у жертви стан безпорадності й виключення з групи. Так, він акцентує увагу на соціальне походження цього явища та його неминучу появу в будь-якому колективі, якщо не вживати заходів запобігання віктимної поведінки в групі.

Рандалл П. (Randall P., 2001), досліджуючи булінг у дорослому віці [62], визначає булінг як агресивну поведінку, що виникає внаслідок навмисного наміру особистості завдати фізичне чи психологічне пошкодження іншим». Це визначення стосується мотиваційних факторів та описує мету, що має хуліган щодо навмисні дії. При цьому науковець стверджує, що дитина не народжується з особливим геном булінгу, який чекає на сприятливі обставини,

щоб почати діяти. Він звертає увагу на те, що людина, яка поводить себе як агрессор у ситуації булінгу, є результатом складних соціальних процесів, що через недосконале навчання і виховання, створюють антисоціальну особистість, яка схильна до агресивного маніпулювання іншими людьми, як правило, слабшими фізично чи/та психологічно. Вчений зауважує, що до тих пір, поки моделі соціалізації (наприклад, гендерної) будуть недосконалими, невідповідними розвитку сучасного суспільства, будуть виховуватися люди, які ставатимуть ініціаторами булінгу у школі, на робочому місці, в сім'ї.

Дослідники стверджують, що саме шкільне цькування зрештою може призвести до уявлення про дискримінацію як про нормальний спосіб досягнення цілей у соціумі, а саме:

- агресори, що використовували булінг для підняття й утвердження свого авторитету в дитинстві, цілком імовірно продовжать використовувати подібний підхід і у дорослому житті;

- спостерігачі, що часто були свідками знущань, будуть сприймати таку поведінку як цілком доречну та таку, що не потребує втручання.

Вчені, яких було зазначено вище, пропонують розглядати поняття булінг як повторювана умисна поведінка, спрямована на заподіяння шкоди і приниження жертви, що проявляється у залякуванні, фізичному або психологічному терорі стосовно особистості з боку одного підлітка чи групи, спрямований на те, щоб викликати в неї страх і тим самим підкорити її.

Науковці звертають увагу на такі види булінгу (рис. 2) як кібербулінг (електронний), вербальний (словесний), соціальний та фізичний [44; 35; 28; 62].

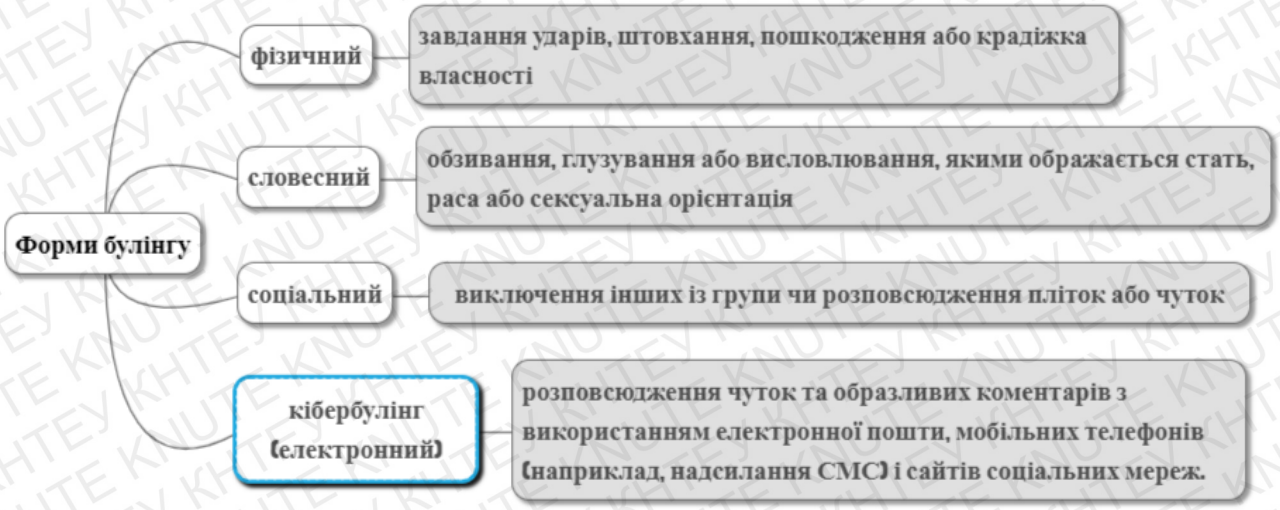

Рис. 2. Види булінгу (Розробка автора)

Розглянемо види булінгу докладніше.

Фізичний булінг визначається як нанесення фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що завдають збиток здоров'ю підлітка, порушують розвиток, впливають на погіршення його психологічного і фізичного стану. При цьому здійснюються побиття, штовхань, у вигляді ударів, ляпасів, укусів, неприємних дотиків до тіла.

Йдеться мова не про разові бійки між підлітками, що закінчуються примиренням, а про цілеспрямовані, свідомі дії тривалого характеру, метою яких є приниження гідності, психологічний злам опонента.

Вербальний (словесний) булінг – словесне знущання або залякування за допомогою образливих слів, яке включає в себе постійні образи, погрози й неповажні коментарі про кого-небудь (про зовнішній вигляд, особливості стилю одягу та ін.) [26].

Слід відмітити дослідження британського науковця Данкансон Н. (Dankanson N., 1999), який аналізував такий різновид булінгу як вживання образливих, сексуально забарвлених слів у спілкуванні учнів початкової, середньої та старшої школи [50]. Вчений мав на меті з'ясувати як впливає вербальний булінг на формування гендерної ідентичності молодого покоління, які чинники сприяють виникненню такої поведінки.

У його дослідженні брали участь чотири середні школи графства Мідленд у центральній Англії. Кількість учнів у кожній школі дорівнювала від 850 до 1100 учнів; вони належали до різних етнічних груп (більшість дітей належали до сімей робітничого класу). Впродовж семи років Данкансон Н. спостерігав та аналізував поведінку учнів щодо вищезазначеного вербального булінгу. При цьому дослідник зазначає, що його вразила всюдисущність гендеру, а саме: гендерна складова була присутня у всіх ситуаціях і сферах шкільного життя.

Згідно його аналізу, конфлікти між дівчатами і хлопцями у середній школі з використанням сексуально забарвленої образливої лексики, відбуваються щодня. Хлопчики 11-13 років (учні молодшої середньої школи) зазнавали образ як від однолітків-дівчат, так і від однолітків-хлопців. У підлітковому віці (приблизно від 11-12 років, що може трива до 14-15 років) надзвичайно важливо мати авторитет у групі однолітків, здобути серед них повагу і авторитет. Учні у цьому віці порушують дисципліну на уроках, зухвало поводяться з учителями для того, щоб завоювати повагу однокласників. Проте, завоювання авторитету і поваги серед вчителів не вважається серед молодших підлітків значним здобутком, цьому не надається значення і це не викликає повагу.

Вчений з’ясував, що подібного поводження зазнавали хлопці, які належали до наступних груп:

– діти, які не мали авторитету в групі однолітків (і дівчат, і хлопців), зазнавали ситуацій соціальної ізоляції, хоча далеко не завжди мали низькі показники у навчанні (часто про таких дітей схвально відгукувалися вчителі, але це не сприяло підвищенню їх статусу серед однолітків, певно, м’якість і делікатність були основними рисами їхнього характеру);

– учні занадто агресивні, з погано розвиненими комунікативними навичками і, як правило, низькою академічною успішністю.

Соціальний булінг – це поширення неправдивих чуток, плітки; ігнорування; усунення особистості з групових видів діяльності. Редукція соціальних стосунків, яка має на меті спрощення структури взаємовідносин,

виступає одним із факторів, що провокує насилля в освітньому середовищі закладу освіти [60, с. 5-17].

Крім вищезазначених проявів булінгу, в умовах інформаційного суспільства виникає проблема так званого «кібербулінга». Це поняття походить з англійської мови, створено від двох слів, а саме: кібер (позначає віртуальне опосередковане комп'ютером середовище) і булінг (походить від англ. bull – бик, бугай, а в переносному значенні – дуже велика, сильна чи агресивна персона; і позначає процес лютого, завзятого нападу; близькі за змістом дієслова українською мовою – роз'ятрювати, задирати, знущатися, прискіпуватися, провокувати, дошкуляти, тероризувати, цькувати та ін.).

З поширенням Інтернету й популяризацією соціальних мереж, цькування підлітка у школі переходить на новий, більш загрозливий для його психічного здоров'я і навіть життя рівень.

Кібербулінг – це знущання у віртуальному просторі, жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити іншу людину, за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій: мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі та ін. [25]. Діти часто не розповідають батькам про такі випадки через страх батьківської заборони використання потрібних їм засобів зв'язку, і тому залишаються без необхідної підтримки і допомоги. Особливо небезпечною може стати ситуація, коли дитина потрапляє в ситуацію цькування і в реальному житті, і у віртуальному середовищі.

Здійснюється кібербулінг за допомогою різних засобів інформаційно-комунікаційних технологій. До цього виду булінгу може бути віднесено: розміщення різних цифрових документів, як фото та відео в соціальних мережах, що псують репутацію жертви; принизливі коментарі, імітування чужих профілів на різних сайтах; образи та погрози на телефон, електронну адресу або через інші електронні пристрої. Крім цього, кібербулінг можна представити такими підвидами:

- суперечки (флеймінг) – обмін короткими емоційними репліками у мережі;

- напади – виснажливі атаки, що постійно повторюються у вигляді образливих повідомлень спрямованих на жертву;

- наклеп – розміщення образливої помилкової інформації;

- самозванство – перевтілення в іншу особу та розміщення від її імені інформації різного змісту, переважно неприпустимого;

- обман, виманювання конфіденційної інформації та її розповсюдження;

- кіберпереслідування – приховане стеження за жертвою за допомогою використання електронних пристроїв, з метою заподіяння їй шкоди;

- хеппіслеппінг – побиття чи приниження на камеру та розміщення знятого матеріалу в соціальних мережах [59, с. 675-684].

Кібербулінг докладно досліджується Найдьоновою Л.А. [23, с. 157-166]. Вчена зазначає, що відмінності кібербуллінгу від традиційного зумовлюються особливостями Інтернет-середовища: анонімністю, можливістю фальшувати ідентичність, мати величезну аудиторію одночасно, (наприклад, для розповсюдження пліток), здатність тероризувати жертву будь-де і будь-коли. Кібербулінг – це інформаційний терор, моральне і психологічне знищення. Вона акцентує увагу на такі основні відмінності кібербулінгу від інших видів булінгу: 1) внаслідок анонімності Інтернету «ворог» невідомий жертві; 2) жертви кібербулінгу більше бояться звертатись до дорослих за допомогою, бо остерігаються «додаткового покарання» через позбавлення привілеїв користування комп'ютером чи мобільним. Віртуальний простір все більше стає невід'ємною частиною соціального життя сучасних підлітків, страх втратити цей простір змушує жертв кібербулінгу ще ретельніше приховувати напади від дорослих.

Отже, нижче на рисунку 3 надана узагальнена мапа щодо форм булінгу згідно з проаналізованими джерелами [23; 26; 34; 659; 60].

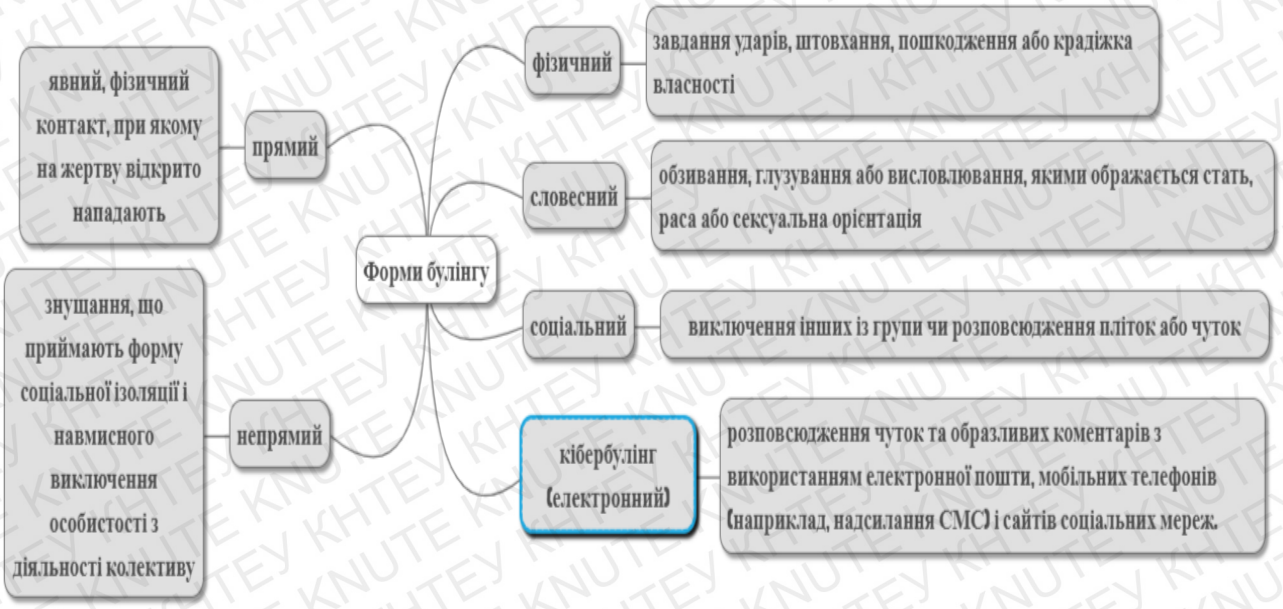

Рис. 3. Узагальнена мапа форм булінгу згідно з проаналізованими джерелами [23; 26; 34; 59; 60] (Розробка автора)

Отже, ми погоджуємося із вищезазначеними аналізами ситуації булінгу, та виокремлюємо такі його форми для подальшого нашого дослідження:

- за наявністю його прояву, як прямий, що проявляється у фізичному контакті, при якому на жертву відкрито нападають, та непрямий, що приймають форму соціальної ізоляції і навмисного виключення особистості з діяльності колективу;

- за видами булінгу, як фізичного, словесного, соціального та кібербулінгу.

Спільними характеристиками всіх видів булінгу є будь-які дії, що обмежують особисту свободу підлітка та викликають у нього фізичний або психічний дискомфорт; здійснюються як однією особою так і групою осіб; спрямовані проти особистості, яка свідомо слабша фізично або психологічно; мають систематичний і тривалий характер.

1.2. Стан вирішення проблеми булінгу в Україні

За даними дослідження ЮНІСЕФ у 2017 році близько 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися із цькуванням та агресивною поведінкою, з яких 24% стали жертвами булінгу [50].

Згідно з Законом України №8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» 2018 року, булінг є юридичним поняттям та передбачає відповідальність за вчинення та приховування випадків булінгу [6, с. 33]. Закон України №8584 вносить зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з якими встановлюється відповідальність за булінг батьків учнів, які беруть участь у цьому процесі, вчителів, які ігнорують та допускають таку діяльність, керівників ЗЗО, які неповідомлюють уповноважені підрозділи органів Національної поліції України про випадки булінгу учасника освітнього процесу.

Також внесені зміни до Закону «Про освіту». Зокрема, вводиться визначення терміну «булінг» та визначаються механізми протидії цьому явищу, серед них:

- покладання на керівника та ЗЗО здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу;
- на керівника ЗЗО – затвердження та оприлюднення плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, розгляд заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків, законних представників, інших осіб та видання рішення про проведення розслідування.

Перші результати впровадження вищезазначеного закону були надруковані Українським центром оцінювання якості освіти в 2019 році у звіті про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» у частині V «Булінг у початковій школі» [7, с. 50].

У вищезазначеному звіті зазначається, що в межах першого циклу моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи

закладів загальної середньої освіти» (Додаток А.1 Частини І Звіту), ініційованого у 2016 р. МОНУ й проведеного навесні 2018 р. УЦОЯО, одним з окремих аспектів дослідницької уваги стало питання булінгу на рівні початкової школи. Варто зазначити, що, оскільки моніторингове дослідження не було зосереджено винятково на дослідженні питання булінгу в початковій школі, отримані за підсумками основного етапу моніторингового дослідження дані не дають змоги відповісти на всі значущі питання, пов'язані із цим явищем у початковій школі. Аналітична інформація, висвітлена в Розділі 2 цієї Частини, базується на відповідях учнів лише на декілька запитань анкети, що стосувалися комфортності перебування їх у школі, а також випадків цькування, які з ними траплялися. Під час дослідження даних щодо відповідей випускників початкової школи увага дослідників була зосереджена на з'ясуванні того, як часто їх ображали в школі та з якими випадками булінгу вони стикалися. Так, отримані дані не можуть комплексно репрезентувати досліджувану проблему, наприклад, виявити кількість агресорів і жертв, повною мірою з'ясувати вплив учителя на ситуації булінгу тощо. У звіті зазначається, що для цього необхідним є проведення додаткових спеціальних досліджень.

Був проведений Всеукраїнський антибулінговий тиждень (16-21.09.2019 р.), ініційований Міністерством юстиції, до якого долучилися, крім закладів освіти та державних органів, громадські організації, засоби масової інформації, співаки, актори, кінематографісти та ін. В межах Всеукраїнського тижня права (09-13.12.2019 р.) поліцейські ювенальної превенції спільно з освітянами організували та провели інтелектуально-розважальні конкурси «Правничі ігри», в яких взяли участь майже 20 тис. школярів з усіх регіонів.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень (https://court.gov.ua/reyestri-ta-sistemi/), станом на 09.12.2019 р. суди розглянули 316 справ про булінг, з яких у 123 справах було винесено рішення про накладення стягнення.

Відповідно до аналітичних матеріалів Міністерства освіти та науки щодо діяльності психологічної служби, протягом 2018/2019 н. р. працівники

психологічної служби прийняли 86 548 запитів від учасників освітнього процесу щодо питання протидії булінгу. Зокрема, з боку батьків надійшло 27 772 звернень, з боку педагогічних працівників – 23 108, з боку дітей – 30 178, з боку інших зацікавлених осіб – 5 490 звернень. З питань протидії домашньому насильству прийняли 48 590 запитів, з яких 15 177 надійшло від батьків, 12 869 – від педагогічних працівників, 16 325 – від дітей, 4 219 – від інших зацікавлених осіб.

У 2019 році виданий методичний посібник щодо попередження насильства у закладах освіти [29]. Він адресований адміністрації, вчителям, психологам, соціальним педагогам ЗЗО, студентам педагогічних спеціальностей. У посібнику представлено міжнародно визнані підходи до попередження насильства та цькування у закладах освіти, рекомендації щодо управлінських та просвітницьких заходів для створення безпечного і вільного від насильства освітнього простору. Ці рекомендації можуть бути корисними для організації та впровадження власних стратегій закладу щодо попередження та протидії насильству, реагування на випадки насильства та надання допомоги тим, хто зазнав, вчинив або став свідком булінгу. Надаються рекомендації з вивчення соціально-психологічного клімату у ЗЗО з метою протидії насильству та булінгу, зразки планів заходів та інших документів.

Так, булінг – це суттєва проблема, що заважає ефективної роботі колектива, шкодить здоров'ю всіх учасників цього явища, тому вона потребує постійного моніторингу, аналізу та рішення через такі заходи як, наприклад, консультації психологів та соціальних педагогів, бесіди з учнями та батьками, тренінги за темою «Як розпізнати булінг та профілактика булінгу в учнівському середовищі», уроки, метою яких є запобігання та протидія булінгу та ін.

Огляд досліджень зарубіжних програм профілактики булінгу надає багато практичних стратегій запобігання та зменшення насильства [47; 52; 59; 60; 67; 68]:

- освітня політика повинна робити акцент на підвищенні соціального та емоційного клімату освітнього закладу, використовуючи методи медитації та покращуючи розумову стійкість учнів;
- освітні заклади повинні запроваджувати політику, яка допоможе учням розвинути стійкість до належного спілкування у колективі, саморозуміння та виробити ефективні навички подолання та знайти сенс свого життя;
- сприяння співпраці різних професіоналів та працівників освіти (вчителів, адміністраторів освітніх закладів, освітніх радників, практичних психологів, соціальних працівників), практиків кримінального правосуддя та дослідників з метою виявлення екологічних, соціальних та емоційних факторів, що сприяють зменшенню знущань в освітніх закладах;
- реалізація всеосяжної, заснованої на доказах програми запобігання булінгу має вирішальне значення для зменшення та запобігання знущанням в освітніх закладах;
- використання даних спостереження на всіх рівнях (місцевому, державному та національному) для визначення потреб освітнього закладу;
- використання позитивної системи підтримки поведінки та навичок керування поведінкою, восвітніх закладах для виявлення випадків булінгу;
- освітня політика повинна засуджувати використання зброї, дискримінацію, домагання та діяльність банди;
- політику проти знущань слід проводити послідовно, щоб забезпечити безпеку в усіх освітніх закладах;
- розроблення та впровадження навчальної програми, яка б відповідала культурним різноманітностям студентів;
- визначення знущань, типів знущань, стратегії припинення знущань повинні бути інтегровані у навчальну програму;
- розроблення навчальної програми, яка допоможе студентам розвинути навички вирішення конфліктів, переговорів, прослуховування, спілкування та прийняття рішень у ситуації булінгу;

- технічні, психологічні, соціальні та когнітивні втручання рекомендуються для запобігання кібер-жорстокого поводження, наприклад, технічний захист веб-сторінок, включаючи блокування кібер-жорстокого поводження, зміна пароля, видалення повідомлень, підготовка учнів до безпеки кібербезпеки, проектування ресурсів кібербезпеки для батьків та професійний розвиток в кібер-насильстві програми для освітніх закладів;
- заклади освіти повинні розробити програму професійної підготовки та розвитку для вчителів та працівників;
- програми запобігання булінгу на базі освітнього закладу повинні охоплювати ресурси психічного здоров'я дітей (включаючи консультантів, практичних психологів та соціальних працівників) у визнанні та розумінні взаємозв'язків між психічним здоров'ям учнів, таких як депресія, тривожність, відвідування та знущання.

Вчений надає також конкретні рекомендації педагогам освітніх закладів щодо вирішення проблеми булінгу [63]

На сайті «Куточок освіти» (англ. Educationcorner, електронна адреса: https://www.educationcorner.com/) Бектон Ловлес (англ. Becton Loveless, США), один із авторів сайту, проаналізувавши ситуацію булінгу у звітах різних країн, визначає його як епідемію суспільства, що є «невпинною, широко розповсюдженою, наслідки якої можуть бути катастрофічними».

Слід відмітити діяльність Дитя́чого фонду ООН, ЮНІСЕФ (англ. United Nations Children's Fund, UNICEF). У межах діяльності цього фонду було розроблено програму «Школа доброзичливого ставлення до дитини», відповідно до положень якої призначення школи не обмежується лише наданням якісної освіти, а передбачає також гарантування закладом освіти учням безпечного та захищеного середовища навчання, вільного від насилля та зловживання. Таким чином, школа повинна забезпечувати як якість знань здобувачів освіти, так і якість освітнього середовища, у якому учні ці знання здобувають. Означений погляд на завдання школи є, безперечно, правильним, оскільки він акцентує увагу на важливій проблемі, яка полягає в тому, що

далеко не кожне освітнє середовище можна вважати безпечним і комфортним для здобувачів освіти. Зокрема йдеться про те, що інколи, потрапляючи до закладу освіти, учні стикаються з проявами агресії на свою адресу, дискримінацією, психологічним чи фізичним насиллям, обра́зами тощо, що врешті призводить до того, що вони не мають можливості стати успішними в навчанні, а далі – й у житті. Тобто здобувачі освіти стикаються з цілою низкою негативних проявів, які на сьогодні в психолого-педагогічній, соціологічній науках, у правознавстві отримали назву «булінг» [48].

Слід підкреслити необхідність посилення зусиль для підтримки позитивних відносин між учителями та учнями як засобу сприяння соціальним та емоційним самопочуттям учнів, особливо тих, хто є у групі ризику. Адміністратори, шкільні психологи, шкільні соціальні працівники, консультанти та інший шкільний персонал мають особливу відповідальність за підтримку психосоціального благополуччя учнів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І

Проведений аналіз наукових ресурсів щодо визначення поняття «булінг» надав можливість зробити такі висновки.

Булінг безпосередньо пов’язаний з наступними дефініціями: «насильство», «агресія», «примушення», «жорстоке поводження з дітьми», «катування», «фізичний примус», «цькування», «знущання».

Відповідно до Закону України №8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» 2018 року, булінг (цькування) є діяннями учасників освітнього процесу, що полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технрологій, що неодноразово вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров’ю потерпілого.

Виокремлено основні форми булінгу:

- за наявністю його прояву, як прямий, що проявляється у фізичному контакті, при якому на жертву відкрито нападають, та непрямий, що приймають форму соціальної ізоляції і навмисного виключення особистості з діяльності колективу;

- за видами булінгу, як фізичного, словесного, соціального та кібербулінгу.

З'ясовано, що спільними характеристиками всіх видів булінгу є будь-які дії, що обмежують особисту свободу підлітка та викликають у нього фізичний або психічний дискомфорт; здійснюються як однією особою так і групою осіб; спрямовані проти особистості, яка свідомо слабша фізично або психологічно; мають систематичний і тривалий характер.

Визначено, що булінг є суттєвою проблемою, що заважає ефективної роботі колектива, шкодить здоров'ю всіх учасників цього явища, потребує постійного моніторингу, аналізу та рішення через такі заходи як, наприклад, консультації практичних психологів та соціальних педагогів, бесіди з учнями та батьками, тематичні сайти, тренінги за темою «Як розпізнати булінг та профілактика булінгу в учнівському середовищі», уроки, метою яких є запобігання та протидія булінгу та ін.

РОЗДІЛ ІІ
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Огляд психодіагностичного інструментарію для проєктування моделі запобігання і вирішення проблем булінгу у молодіжному середовищі

З метою дослідження чинників, які можуть бути причинами булінгу серед молоді, нами було використано наступні методики: методика Томаса-Кілманна (Thomas-Kilmann Instrument, 1972) діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки; методика А. Басс та А. Дарки (Bassa-Darkness Questionnaire, 1957); методика Є.П. Ільїна та П.А. Ковальова «Агресивна поведінка» (Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов, 2002); опитувальник Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів» (Eysenck Personality Inventory, 1963); опитувальник Смішека (Schmieschek Fragebogen, 1970) для дослідження акцентуації особистості; методика спрямована на дослідження соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда (Carl R. Rogers, Rosalind F. Dymond, 1954).

Розглянемо вищезазначені методики більш докладніше.

Методика Томаса-Кілманна (Thomas-Kilmann Instrument, TKI) спрямована на дослідження проблем виникнення конфліктів та їх розвитку у колективі, була розроблена американськими психологами Ральф Г. Кілманом і Кеннет У. Томасом, на основі теоретичного дослідження чеських учених Роберта Блейка і Джейн Мутона. Науковці запропонували методику вимірювання вираженості п'яти основних типів стиля поведінки в міжособистісному конфлікті: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення і пристосування. Стиль поведінки в конкретному конфлікті, зауважують вони, визначається тією мірою, в якій ви прагнете задовільнити власні інтереси, діючи при цьому пасивно чи активно, та інтереси іншої сторони, діючи спільно чи індивідуально. Якщо подати це в графічній формі, отримаємо сітку Томаса-Кілменна, яка дозволяє аналізувати конфлікт і вибрати оптимальну стратегію поведінки (рис. 4). Вона, у свою чергу, дозволяє кожній людині створити свій власний стиль вирішення конфлікту.

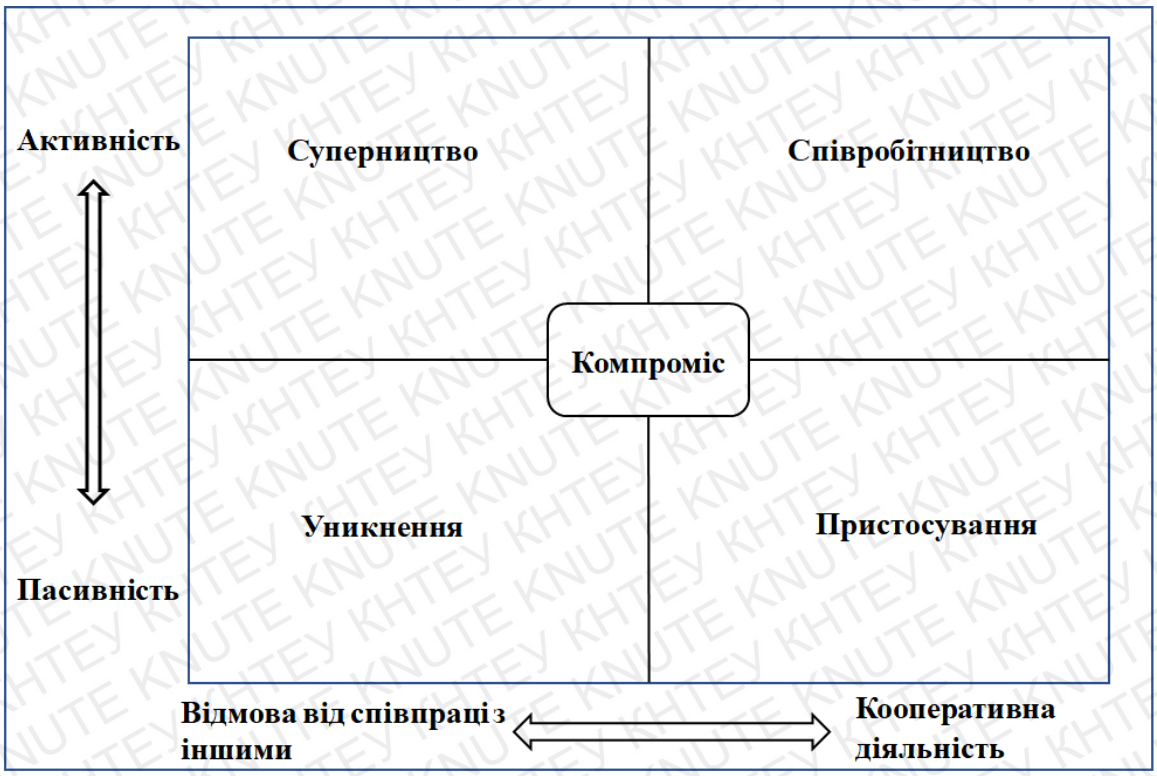

Рис. 4. Сітка Томаса-Кілменна

Науковці назвали методику «Вправа на управління різницями» – англ. «Management-of-Differences Exercise» або MODE [56, с. 309-325]. Зовнішня схожість абревіатури з терміном «mode» привело в подальшому до того, що самі автори методики почали називати її «Thomas – Kilmann Conflict Mode Instrument (TKI)», надавши об'єкту сенс інструменту управління конфліктом [69]. У процесі використання методики стало зрозуміло, що вона є потужним інструментом тренінгу управління міжособистісними конфліктами [65; 46].

Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях учені запропонували двовимірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами в якій є кооперація (пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту) і напористість або активність, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів. Відповідно цим двом вимірам, автори виділяють наступні стилі регулювання конфліктів [28, с. 360]:

1) суперництво (конкуренція) – задоволення своїх інтересів на шкоду інтересам інших;

2) пристосування – на противагу суперництву, принесення в жертву

власних інтересів заради іншого;

3) компроміс – тимчасове чи нейтральне вирішення проблеми, що умовно задовольняє всі сторони, які беруть участь у конфлікті;

4) уникнення – відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;

5) співпраця – ситуації, при якій учасники конфлікту приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Ця методика допомагає визначити, який із способів використовується особистістю частіше, який – рідше. Це дозволяє їй/йому надалі корегувати свій стиль й визначати, наскільки комфортно вона/він почувається, застосовуючи певний стиль, якому надається перевага, і що можна одержати, розвиваючи свої здатності до використання інших стилів. Оптимальною поведінкою у конфліктних ситуаціях слід вважати таку, при якій застосовуються всі стратегії й кожна з них має значення в інтервалі від п'яти до семи балів за тестом К. Томаса.

Методика А. Басс та А. Дарки (Bassa-Darkness Questionnaire, 1957) [49, с. 360-364]. Так, А. Басс, який прийнявши низку положень своїх попередників, поділяв поняття «агресія» та ворожість і визначав останнє як «реакцію, що розвиває негативні почуття та негативні оцінки людей та подій». Створюючи власну анкету, диференціюючи прояви агресії та ворожості, А. Басс та А. Дарки виділили такі типи реакцій:

1. Фізична агресія - застосування фізичної сили проти іншої людини.

2. Непряма агресія - круговим шляхом, спрямована на іншу людину або не спрямована ні на кого.

3. Досада - готовність проявляти негативні почуття при найменшому хвилюванні (короткий норов, грубість).

4. Негативізм - опозиційна манера поведінки, що проявляється від пасивного опору до активної боротьби з усталеними звичаями та законами.

5. Образа - заздрість і ненависть оточуючих до реальних і вигаданих вчинків.

6. Підозра - це негативна реакція, яка варіюється від недовіри та обережності до людей до переконання, що інші люди планують і роблять шкоду.

7. Вербальна агресія - це вираження негативних почуттів як через форму (крик, писк), так і через зміст словесних відповідей (лайки, погрози).

8. Відчуття провини - виражає можливу віру суб'єкта в те, що він погана людина, робить зло, а також відчуває докори сумління.

Анкета Басса-Даркі складається з 75 тверджень, на які суб'єкт відповідає «так» чи «ні». Відповідно до інструкції він ставить знак плюс, якщо він погоджується із твердженням, і знак мінус, якщо він не погоджується.

Методика Є. П. Ільїна «Особистісна агресивність і конфліктність» [8, с. 752]. Учений створив шкалу аутоагрессії опитувальника «Ауто- та гетероагресії» для визначення загального показника спрямованості агресії на себе. Високі показники за цією шкалою свідчать про високий рівень загального показника спрямованості агресії на себе. Крім цього, варто зазначити, що ця методика більш направлена на визначення спрямованості вектора агресії, що показує спрямованість на інших; невизначену спрямованість; спрямованість на себе. У методиці представлені 8 шкал: запальність, наступ, уразливість, непоступливість, безкомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрілість, а також 2 показники - позитивна агресивність і негативна агресивність. Дана методика не враховує особливості та форми прояву аутоагресивних дій й не визначає рівні схильності до аутоагресивної поведінки.

Методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка призначена для діагностики тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності та представляє собою одну спеціалізовану психодіагностичну шкалу, яка направлена на вимір рівню цих станів (низький, середній, високий) [31, с. 199]. Тест-опитувальник Г. Айзенка «Визначення темпераменту» було обрано для дослідження таких індивідуально-психологічних чинників схильності до аутоагресивної поведінки студентської молоді вищих навчальних закладів, як нейротизм (емоційна нестабільність).

Для дослідження акцентуації особистості застосовується опитувальник Ф. Смішека (Schmieschek Fragebogen), який являється реалізацією типологічного підходу до вивчення особистості [21, с. 416]. Теоретичною основою опитувальника являється концепція «акцентуйованих особистостей» К. Леонгарда, який вважає, що властивості особистостей рис можуть бути розділені на основні і додаткові. Основні риси складають стержень, «ядро» особистості. У випадку яскравих виражень основні риси стають акцентуацією характеру. Відповідно, особистості, у яких основні риси яскраво виражені, названі Леонгардом «акцентуйованими». Опитувальник опублікований Ф. Смішеком в 1970 році і містить 10 шкал, відповідно до десять виділяють Леонгардом типи акцентуйованих особистостей і складається з 88 питань, на який вимагати відповісти «так» або «ні». З його допомогою виявляються наступні десять типів акцентуації: демонстративний тип, якому притаманна підвищена здатність до витіснення; педантичний тип, особливістю якого є інертність психічних процесів; неврівноважений тип, якому притаманна конфліктність та афект є надмірно сталим; збудливий тип, що характеризуться підвищеною імпульсивністю, невмінням контролювати себе; гіпертимний тип, якому притаманна висока активність та оптимізм, при якому переважає позитивний настрій; дистимний тип, який характеризується песимізмом, загальмованістю, зниженим фоном настрою; тривожно-боязкий тип, що характеризується боязкістю і лякливістю, має багато страхів; циклотимний тип, що характеризується частою зміною настрою, переходом від позитивного до негативного та навпаки; афективно-екзальтований тип, який легко переходить з одного стану-захвату в інший – смутку; емотивний тип, якому притаманна висока чутливість і вразливість до подій [15, с. 162-166].

Методика К. Роджерса та Р. Даймонда спрямована на дослідження соціально-психологічної адаптації [19, с. 616]. Вік досліджуваних від 14 років. Структура методики містить в собі 101 твердження, про спосіб життя, психологічні стани, стилі поведінки і життя людини, які той, хто відповідає на анкету, повинен співвіднести зі своїм способом життя. В опитувальнику

містяться висловлювання про людину, про його спосіб життя, переживання, думки, звички, стилі поведінки. Їх завжди можна співвіднести з нашим власним способом життя. Соціально-психологічна адаптація характеризується усвідомленням необхідності для особистості поступових змін відносин із соціальним середовищем через оволодіння новими способами поведінки, а також становленням нових пристосувальних механізмів, орієнтованих на гармонізацію відносини особистості з середовищем. Рівень соціально-психологічної адаптації (СПА) пов'язаний із психологічними характеристиками особистості та особливостями її поведінки. Шкала СПА передбачає реалістичну оцінку себе і навколишньої дійсності, особисту активність, гнучкість, соціальну компетентність. Критерії адаптованості збігаються з критеріями особистісної зрілості, наприклад - почуття власної гідності та вміння поважати оточуючих, відкритість реальній практичній діяльності та відносин, розуміння власних проблем та прагнення їх опанувати і впоратися з ними. Якщо говорити про критерії дезадаптації, то вони навпаки припускають: неприйняття себе і оточення, наявність захисних бар'єрів в осмисленні власного життєвого досвіду, ілюзії вирішення проблем, негнучкість. Методика призначена для діагностики комплексу психологічних проявів, що супроводжують процес соціально-психологічної адаптації та її інтегральні показники, такі як адаптація, інтернальність, прийняття інших, самоприйняття, емоційна комфортність і прагнення до домінування.

Таблиця 1

Діагностика	Критерії	Методики
схильності особистості до конфліктної поведінки	суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, і пристосування, емоційна комфортність, сприйняття інших, прагнення до домінування	методика Томаса-Кілманна; методика К. Роджерса та Р. Даймонда

індивідуально-психологічні дані	тип темпераменту, песимізм, нейротизм, екстраверсія, оптимізм	методика Г. Айзенка «Визначення темпераменту»; опитувальник Ф. Смішека
схильність особистості до агресії	запальність, наступ, уразливість, непоступливість, безкомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрілість	методика Є. П. Ільїна «Особистісна агресивність і конфліктність»; методика А. Басс та А. Дарки

Отже, вищезазначені методики дають можливість виявити, які саме особливості особистості, яка діє у молодіжному середовищі, визначають її схильність до віктимної поведінки, та конфліктності, що може бути одним із чинників появу у колективі явища булінгу.

2.2. Модель молодіжного середовища без булінгу

У науково-прикладних психолого-педагогічних роботах важливого значення має проєктування моделі системи, що досліджується.

Поняття «модель» (з французької мови modele — міра, зразок, норма; у перекладі з латини — образ, зменшений варіант, спрощений опис складного явища чи процесу) трактується як зразок, що відтворює, імітує будову та дію будь-якого об’єкта, та використовується для набуття нових знань про об’єкт [4,с. 534]. На нашу думку, слід звернути увагу на такі визначення моделі:

- «…специфічна, якісно-своєрідна форма і одночасно засіб наукового пізнання» (В. Штофф) [39, с. 87];

- «…система із своєю структурою і функцією, що відображає структуру і функцію системи оригіналу» (А. Амосов) [1, с. 7];

- «…система, дослідження якої слугує засобом для отримання інформації про іншу систему» (А. Уйомов) [30, с. 48];

- «…суб’єктивне відтворення у свідомості лю-дини або групи людей і зовнішнє відображення різними способами та формами найбільш суттєвих

ознак, рис та якостей, властивих конкретному об'єкту, процесу, які об'єктивно йому (об'єкту) притаманні і дають загальну уяву про феномен, що нас цікавить, чи його окремі складові» (В. Маслов) [34, с. 19].

Слід відмітити, що модель є уявлено представлена або матеріально реалізована система, яка відображає об'єкт дослідження; дає нові відомості про об'єкт [40, с. 7].

Німецькі вчені С. Р. Гласер, А. Хакер (S. R. Glaser, S. Zamanou, A. Hacker, 1987) пропонують враховувати чотири етапи проєктування педагогічних моделей:

1) пошук моделі на евристичній основі з використанням інтуїції дослідника;

2) перевірка моделі через поняття;

3) перевірка моделі прагматично;

4) застосування моделі [54, с. 176].

В. С. Пікельна зазначає, що модель дає можливість дослідникам перейти від емпіричного пізнання до теоретичного, інтерпретуючи найскладніші теоретичні положення. Вчена виокремлює такі основні ознаки моделі: об'єктивна аналогія і максимально наближене відтворення оригіналу [27, с. 191].

Слід звернути увагу, що при проєктуванні моделі необхідно враховувати [24, с. 285], що вона складається на основі єдності мети, завдань, видів діяльності, організаційних форм, критеріїв функціонування як системи в цілому, так і окремих її підсистем.

Із теоретико-методологічної точки зору слід визначити поняття «проєктування». Так, проєктування трактується вченими як процес та метод пізнання, що дає змогу вивчати загальні закономірності, факти, навіть тоді, коли ще не має розробленої теорії [29, с. 191]; як метод пізнавальної та управлінської діяльності, що уможливлює адекватний опис і цілісне відображення в модельних уявленнях сутності, найважливіших якостей та

компонентів системи, отримання інформації про її минулий та майбутній стан та умови побудови, функціонування та розвитку [19, с. 120].

Проєктування моделі має розумітися як творчий цілеспрямований процес конструктивно-проєктувальної, аналітико-синтетичної діяльності з метою відображення об'єкта в цілому або його характерних складових, які визначають функціональну спрямованість об'єкта, забезпечують йому стабільність його існування та розвитку [29]. Проєктувальні процедури відбуваються на етапі теоретичного осмислення проблем дослідницької діяльності. Зміст проєктування полягає в тому, що характеристики певного об'єкта відтворюються на іншому, спеціально створеному об'єкті, який називається моделлю. Процес моделювання передбачає абстрагування, яке є однією з найістотніших розумових операцій. Абстрактно-логічне людське мислення дає змогу обрати із нескінченної кількості властивостей і відносин усіх явищ об'єктивного світу, з якими людина стикається в процесі своєї практичної діяльності, їх найбільш значущу частину, яка відображає найважливіші якості та компоненти системи. Так, моделювання передбачає чітке визначення мети створення моделі, визначення її структурних складових та об'єктивно існуючих взаємозв'язків між ними, практичну перевірку моделі на практиці.

Так, на наш погляд, модель молодіжного середовища без булінгу має включати такі компоненти: цільвий, організаційно-змістовий, технологічний, результативно-діагностичний.

Цільовий компонент включає мету та завдання щодо побудови та підтримки молодіжного середовища без булінгу

Мета: створення молодіжного середовища без конфліктів, агресії та булінгу.

Завдання: створення дружнього молодіжного колективу; забезпечення теоретико-методологічної підтримки молодіжного середовища без конфліктів, агресії та булінгу.

Організаційно-змістовий компонент включає основні підходи та принципи процесу формування молодіжного середовища без булінгу; методи

навчання; методики; форми організації виховних заходів; зміст тренінгу «Дружній колектив».

Основні підходи та принципи процесу формування молодіжного середовища без булінгу включають:

- підходи: компетентнісний, системний, когнітивний, діяльнісний, диференційований;

- принципи: системності, мобільності, педагогічної доцільності.

Слід зазначити, що фундаментальними принципами психологічної науки, якими ми керувалися при формуванні психодіагностичного інструментарію дослідження для створення та корекції змісту моделі, включають у себе основні закономірності й закони, що діють у сфері психології. Важливі при цьому є: принципи детермінізму, відображення, розвитку, системності, єдності психіки та діяльності, системно-структурний принцип вивчення особистості й аналізу її діяльності, принципи, що пояснюють науково-психологічні уявлення про закономірності формування особистості в юнацькому віці [11; 12; 13].

Для визначення шляхів щодо організаії та змісту виховних заходів важливим є врахування принципів об’єктивності психологічного дослідження, принцип багатомірного й багаторівневого існування предмета психології, принцип дослідження психологічних явищ у їх розвитку, принцип творчої самодіяльності та організації формуючих і розвиваючих психологічних впливів [12].

Методи навчання: дискусії, обговорення, проблемний, дослідження різних ситуацій щодо організації заходів для запобігання булінгу, демонстрування, письмове опитування, тестування, самооцінювання та ін.

Форми організації виховних заходів [16, с. 256]: очні (аудиторні або дистанційні), індивідуальні, групові, масові.

Зміст, включає курс «Дружній колектив», що складається з трьох модулів: Модуль 1 «Живимо без конфліктів»; Модуль 2 «Позитивне спілкування»; Модуль 3 «Толерантність як протидія булінгу».

Технологічний компонент охоплює основні засоби, що мають використовуватися при проведенні виховних заходів. Завданнями цього компоненту є забезпечити постійний зв'язок між членами колективу; забезпечити онлайн оцінювання та самооцінювання; надання консультацій та необхідних електронних ресурсів. Він включає в себе такі електронні ресурси: Вебтехнології і ресурси; ІКТ для підтримки спілкування у групі; програми для комунікації; соціальні мережі та віртуальні навчальні спільноти; електронні бібліотеки та інші ресурси.

Результативно-діагностичний компонент передбачає здійснення підсумкової діагностики стану колективу після впровадження виховних заходів та вищезазначеного тренінгу, що забезпечується за допомогою інструментів для діагностування конфліктності, агресії та ін., які можуть бути запропоновані учасникам через он-лайн опитування, анкетування; самооцінка та ін.

Результатом має бути створений молодіжний дружній колектив без конфліктів, агресії та булінгу відповідно до мети моделі молодіжного середовища без булінгу.

Нижче на рисунку 5 представлено описану модель.

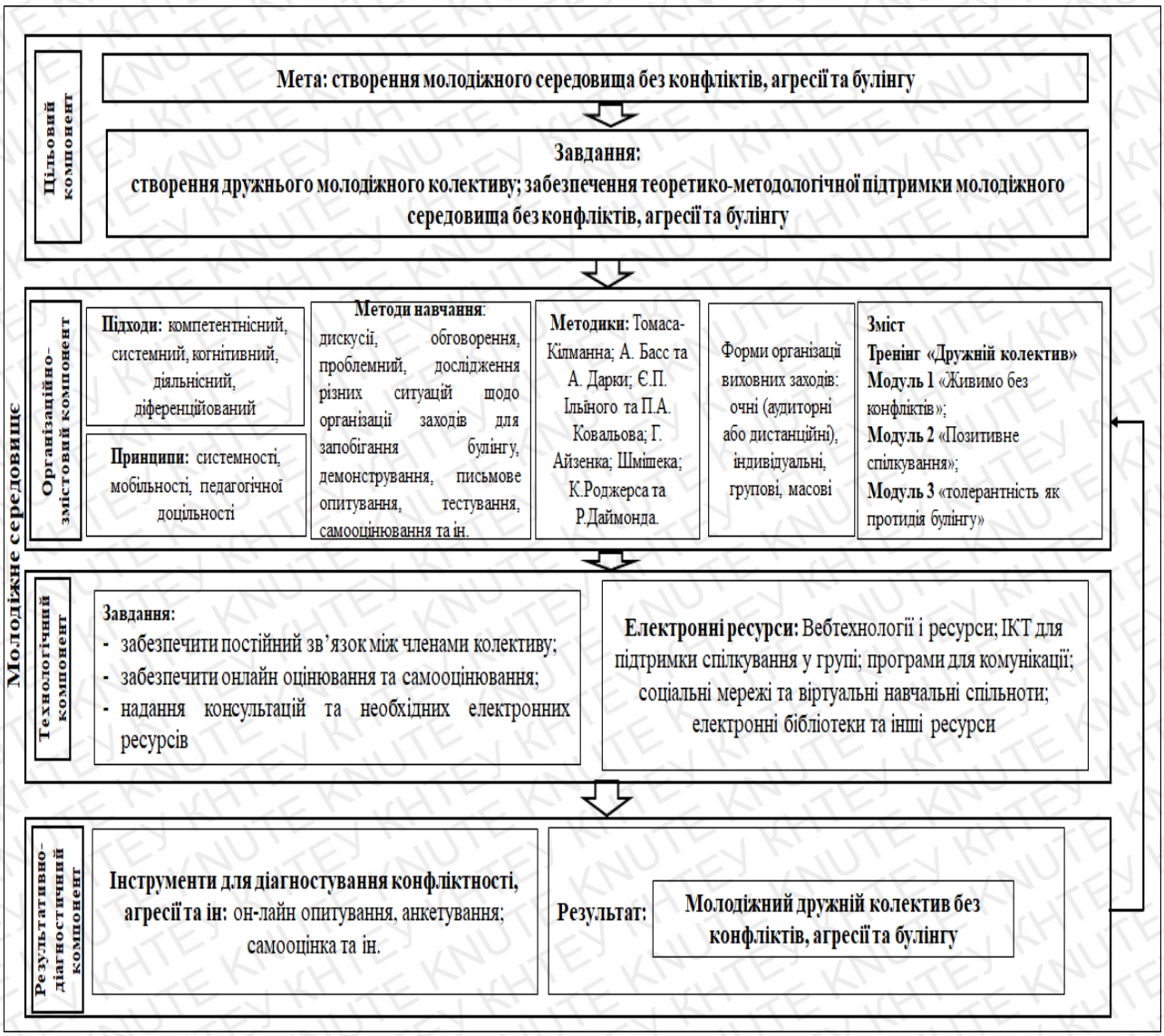

Рис. 5. Модель молодіжного середовища без булінгу (Розробка автора)

Модель молодіжного середовища без булінгу є людиноцентричною, а саме у центрі моделі – молода особистість та її взаємодія із учасниками цього середовища, при якій відбувається соціалізації, формування і розвиток її вмінь, навичок, здатностей і ключових компетентностей без перешкод, зокрема, таких як булінг.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Проведений аналіз досліджень з приводу особливостей психодіагностичного інструментарію для проєктування моделі запобігання і вирішення проблем булінгу у молодіжному середовищі дає можливість дійти таких висновків.

Модель молодіжного середовища без булінгу базується на принципах співпраці; суб'єкт — суб'єктних відношень; принципі використання позитивного соціального досвіду; коригуванні досвіду особистісних установок; взаєморозуміння та ін.

Модель складається з взаємопов'язаних компонентів: цільового, організаційно-змістовий, технологічний, результативно-діагностичний. Цільовий компонент є обов'язковим орієнтиром для результативно-діагностичного компоненту, а саме: метою моделі є створення молодіжного середовища без конфліктів, агресії та булінгу, відповідно до цього результатом моделі – створений молодіжний дружній колектив без конфліктів, агресії та булінгу.

Обов'язковим елементом моделі є курс «Дружній колектив», зміст якого включає три модулі: Модуль 1 «Живимо без конфліктів»; Модуль 2 «Позитивне спілкування»; Модуль 3 «Толерантність як протидія булінгу».

Курс є системним і цілеспрямованим на формування та розвиток молодіжного середовища без агресії, конфліктів та булінгу. У ньому акцентується увага на позитивну поведінку особистості у молодіжному колективі. Курс складається з трьох модулів і діагностичного блоку, що представлений анкетами на основі таких методик: методика Томаса-Кілманна діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки; методика А. Басс та А. Дарки; методика Є.П. Ільїна та П.А. Ковальова «Агресивна поведінка»; опитувальник Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів»); опитувальник Смішека для дослідження акцентуації особистості; методика спрямована на дослідження соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда.

РОЗДІЛ ІІІ
РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА БЕЗ БУЛІНГУ

3.1. Організація та проведення аналізу психологічного стану молодіжного середовища.

Організація та проведення аналізу психологічного стану молодіжного середовища проводилися за допомогою опитування вчителів Броварської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 1 (12 педагогів початкової школи та 35 – середніх та старших класів, тобто всього 47 респондентів) щодо конфліктів, агресії та булінгу в учнівських колективах школи.

При цьому нами була використана п’ятибальна шкала Лікерта (*Likert Scale*), що пропонує експертам ранжувати за параметром важливості процеси, інструменти, функції тощо від дуже небажаного (1 бал) до дуже бажаного (5 балів) [44].

Нижче у таблиці 2 представлені результати опитування вчителів Броварської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 1 (12 педагогів початкової школи та 35 – середніх та старших класів, тобто всього 47 респондентів) щодо їхнього ставлення до учнівських колективів школи.

Таблиця 2

Результати опитування щодо ставлення вчителів до стану згуртованості учнівських колективів середніх (4-7) класів (Розробка автора)

Основні критерії згуртованості учнівських колективів середніх (4-7) класів	Значення
Забезпечення інформацією учнів щодо заходів у школі через систему самоврядування в класі	4,9
Організація учнями сумісного дозвілля учнів через культурні заходи (футбольні ігри, відвідування кінотеатру, робота у навчальному проєкті)	4,4
Етична поведінка учнів на уроках	3,2
Підтримка сайту або блогу класу	2,9
Конфліктні ситуації у класі	4,7
Взаємодія учнів у класі для участі у заходах школи	3,8
Допомога один одному у навчанні	3,5
Спілкування між членами колективу класу	3,8

Згідно з аналізом анкет, що були запропоновані вчителям для визначення стану згуртованості учнівських колективів середніх (4-7) класів: «Забезпечення інформацією учнів щодо заходів у школі через систему самоврядування в класі» (4,9) – 40 учителів поставили 5 балів та семеро – 4 бали (98 %); «Конфліктні ситуації у класі» (4,7) – 35 респондентів поставили 5 балів, десятеро – 4 та двоє поставили 3; «Організація учнями сумісного дозвілля учнів через культурні заходи (футбольні ігри, відвідування кінотеатру, робота у навчальному проєкті)» (4,4) – 25 респондентів поставили 5 балів, 15 – 4, семеро – 3. При цьому слід зауважити, що суттєві характеристики колективу класу вчителі оцінили недуже позитивно, зокрема: «взаємодія учнів у класі для участі у заходах школи» (3,8) – двоє вчителів дали оцінку «5», 34 – «4», 11 – «3»;

«допомога один одному у навчанні» (3,5) – один респондент виставив 5 балів, 23 – 4, 23 – 3; «етична поведінка учнів на уроках» (3,2) – 13 учителів виставили 4 бали, 30 – «3» , четверо – «2»; «підтримка сайту або блогу класу» (2,9) – восьмеро опитаних дали оцінку «4», 26 – «3», 13 – «2». Результати низького оцінювання вчителями згуртованості учнівських колективів середніх є підставою для організації виховних заходів для створення молодіжного середовища без агресії, конфліктів і булінгу.

У таблиці 3 надаються результати, що вказують на ставлення батьків до стану згуртованості учнівських колективів середніх (4-7) класів.

Таблиця 3

Результати опитування щодо ставлення батьків до стану згуртованості учнівських колективів середніх (4-7) класів (Розробка автора)

Основні критерії згуртованості учнівських колективів середніх (4-7) класів для батьків цих учнів	Середнє значення
Взаємодія між учнем і вчителем	4.81
Взаємодія між учнями на перервах	4.5
Допомога учнів один одному при вирішенні навчальних завдань	3.76
Повідомлення інформації щодо виховних заходів класу і школи між учнями	2.65
Взаємодопомога при вирішенні конфліктів у колективі класу	2.87
Культура спілкування	3.76
Всього респондентів 127	

Середні значення в таблиці 3 вказують на те, що батьки вважають за найбільш суттєвим у спілкуванні в класі, де вчаться їхні діти проявлення взаємодії між учнем і вчителем – 4,81, але не зовсім високо оцінюють

взаємодопомогу при вирішенні конфліктів у колективі класу (5 батьків обрали «5» (4%); 86 обрали «4» (68%); 36 обрали «3» (28%). Це може свідчити, по-перше, про те, що батьки не впевнені, що колектив класу є дружнім; по-друге, що батьки не задоволені ситуацією у класі своєї дитини щодо взаємодопомоги (2.87) та поінформованості учнів щодо життя їх у колективу класу та школи (2.65); по-третє, їх турбує проблема культури спілкування в учнівському колективі (3.76).

Інтерв'ю з батьками після проведення анкетування, крім вищезазначеного, виявило ще такі, хвилюючі їх, проблеми:

- підлітки приходять додому не в настрії;

- дитина з неохотою іде до школи, хоча до уроків повністю готова;

- не задовольняє одяг, який пропонується одягнути до школи, хоча він новий і якісний;

- соромиться брати їжу до школи;

- коли вибирає зошити для ведення записів із навчальних дисциплін, намагається підібрати їх з жорстокими малюнками на обкладинках (скелети, чудовиська та ін.);

- не бажає ходити на класні години та інші виховні заходи;

- діти з проблемама ваги прогулюють уроки фізичної культури;

- розмовляючи із своїми однокласниками по телефону, вживають нецензурну лексику;

- дівчата виявляють бажання пофарбувати волосся у нестандартні кольори.

Батькам було запропоновано на папірцях написати, якщо вони бажають, пропозиції щодо можливого рішення зазначених проблем. Було запропоновано: частіше збирати учнів на виховні заходи; проводити індивідуальні бесіди; впроваджувати тижні культурного спілкування, або тренінги з цього приводу; гуртувати учнів у процесі сумісної роботи над якимось проєктом, що стосується навчання, або виховання.

З огляду на вищеозначене нами було прийнято рішення розробити курс

«Дружній колектив», який включатиме основні теми щодо рішення виокремлених проблем та з метою запобігання булінгу, про можливий початок якого свідчать інтерв'ю з батьками, як, наприклад такі їхні зауваження: «дитина з неохотою іде до школи, хоча до уроків повністю готова»; «не задовольняє одяг, який пропонується одягнути до школи, хоча він новий і якісний»; «соромиться брати їжу до школи» та ін.

Отже, нами було створено курс «Дружній колектив», в якому особливу увагу приділяється формуванню в учнів позитивної, відповідальної поведінки, культури спілкування, взаємоповаги. Цей курс має доповнюватися і корегуватися залежно від аналізу кінцевої психологічної діагностики після проходження учасників усіх заходів, що заплановані в курсі.

3.2. Аналіз результатів індивідуальної психологічної особливості учасників курсу «Дружній колектив»

Після проведеного аналізу психологічного стану молодіжного середовища та опитування вчителів і батьків, з дітьми закладу був проведений просвітницький курс «Дружній колектив», мета якого була створення дружнього молодіжного колективу; забезпечення теоретико-методологічної підтримки молодіжного середовища без конфліктів, агресії та булінгу.

Слід відмітити, що після кожного модуля курсу (три модуля) було запроновано та проведено діагностику психологічного стану молодіжного середовища, що оцінювалася за допомогою методик, які були проаналізовані нами у розділі ІІ параграфі 2.1., а саме: методика Томаса-Кілманна (Thomas-Kilmann Instrument, 1972) діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки; методика А. Басс та А. Дарки (Bassa-Darkness Questionnaire, 1957); методика Є.П. Ільїного та П.А. Ковальова «Агресивна поведінка» (Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов, 2002); опитувальник Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів» (Eysenck Personality Inventory, 1963); опитувальник Смішека (Schmieschek Fragebogen, 1970) для дослідження акцентуації особистості; методика спрямована на дослідження соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда (Carl R. Rogers, Rosalind F. Dymond, 1954).

Ці методики були адаптовані до кожного з модулів нашого курсу.

До першого модуля «Живемо без конфліктів», метою якого є «формувати в молоді вміння самоповаги та взаємоповаги, толерантності та етики поведінки у колективі» та завданнями «створити дружню обстановку в колективі учасників тренінгу; об'єднати їх спільними цілями щодо створення колективу без конфліктів та змотивувати учасників протидіяти булінгу», були підібрані методики щодо з'ясування схильності особистості до конфліктної поведінки: методика Томаса-Кілманна; методика К. Роджерса та Р. Даймонда.

До другого модуля «Позитивне спілкування», згідно з метою модуля «ознайомити учасників з базовими положеннями теорії спілкування та формувати в них культуру спілкування, етику спілкування та вміння вирішувати конфліктні ситуації через спілкування» та завданнями «навчити учасників культурі спілкування, розвивати у молоді вміння висловлюватися лаконічно, доносити іншим членам колективу тільки правдиву перевірену інформацію, вміння слухати інших і поважати їхні думки, уникати конфліктів у спілкуванні», були підібрані методики діагностування індивідуально-психологічних даних, як методика Г. Айзенка «Визначення темпераменту» та опитувальник Ф. Смішека.

До третього модуля «Толерантність як протидія булінгу», відповідно до мети «показати значущість толерантної поведінки як протидії булінгу, формувати навички тактичного спілкування» та завдання «активізувати учасників до роботи у групі, тренувати навички контролю емоцій при різних ситуаціях», були підібрані такі методики діагностування схильності особистості до агресії, як методика Є.П. Ільїна «Особистісна агресивність і конфліктність»; методика А. Басс та А. Дарки.

Вищезазначені методики були загружені нами як анкети до Google Forms для надання можливості учасникам курсу пройти їх у будь який час, незалежно від місцезнаходження.

Так, результати відповідей на першу анкету до першого модуля курсу, показані на діаграмі рисунка 6.

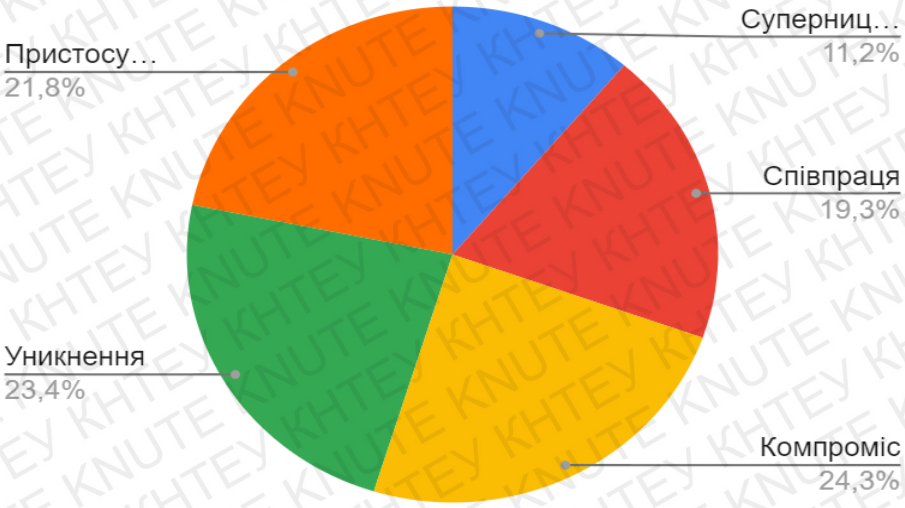

Рис. 6. Діаграма результатів відповідей анкету №1 до першого модуля курсу «Живемо без конфліктів» (Розробка автора)

Аналізуючи діаграму результатів відповідей на першу анкету до першого модуля курсу «Живемо без конфліктів», слід відмітити, що суперництво (11.2 %) має найменший показник, ніж співпраця (19.3 %), компроміс (24.3 %) та уникнення конфлікту (23.4%). Це є досягненням у курсі завдання щодо подолання конфліктів у суперництві та їх уникнення завдяки компромісам і розвитку взаємоповаги.

Слід відмітити відповіді на одне із питань анкети щодо поваги думки іншого, що свідчить про позитивний вплив участі молоді у першому модулі курсу (рис. 7).

Рис. 7. Діаграма результатів відповідей на питання анкети щодо поваги думки іншого (Розробка автора)

Згідно з діаграмою на рисунку 7, відмітимо, що завдання «навчити поважати думку іншого» досягнено, оскільки 26 учасників з 30 обрали відповідь «Деколи я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за рішення спірного питання».

Результати анкети до другого модуля представлені на рисунку 8.

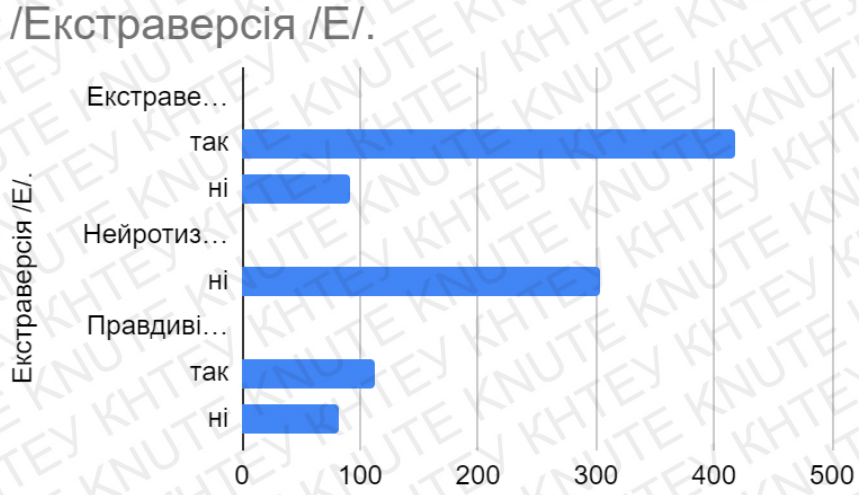

Екстраверсія /E/.	
так	417
ні	92
Нейротизм /H/.	
ні	304
Правдивість.	
так	112
ні	82

Рис. 8. Діаграма результатів відповідей на питання анкети №2 до модуля 2 «Позитивне спілкування» (Розробка автора)

З діаграми на рисунку 8 слід звернути увагу та у перспективі додати зміст модуля для роботи над зменшення в групі екстраверсії (417 учасників), що може означати зосередження інтересів особистості на зовнішніх об'єктах, інколи навіть за рахунок власних інтересів, приниження особистого значення.

Важливим також, на нашу думку, є показник щодо відповідей на одне з питань анкети «Вам потрібні друзі, які змогли б підтримати Вас?» (рис. 9)

Рис. 9. Діаграма результатів відповідей учасників курсу «Дружній колектив» на питання анкети «Вам потрібні друзі, які змогли б підтримати Вас?» (Розробка автора)

Так, 93.5 % респондентів вдповіли, що їм необхідні друзі, які змогли б підтримати їх. Це свідчить, що необхідно продовжувати впроваджувати курс «Дружній колектив» як елемент моделі «Молодіжний колектив без булінгу» та доповнювати йогов правами і заходами щодо згуртування молоді.

Результати відповідей на третю анкету до третього модуля курсу «Толерантність як протидія булінгу», показані на діаграмі рисунка 10.

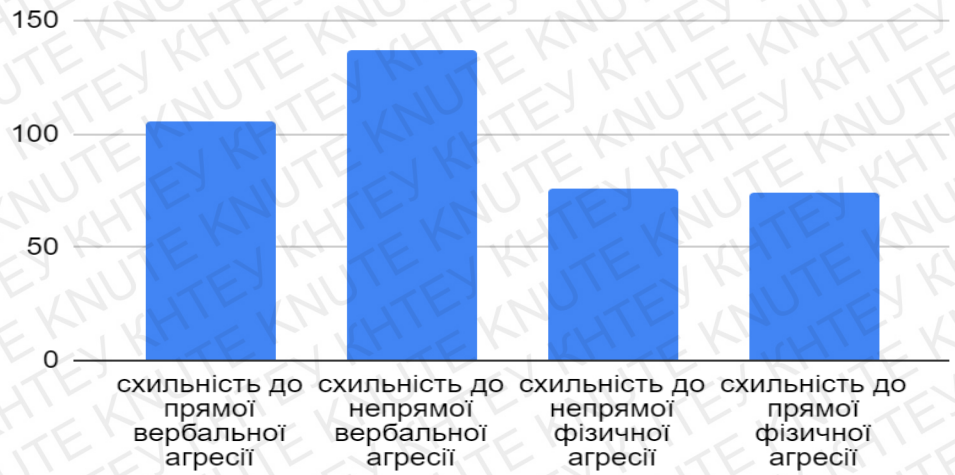

схильність до прямої вербальної агресії	106
схильність до непрямої вербальної агресії	137
схильність до непрямої фізичної агресії	76
схильність до прямої фізичної агресії	74

Рис. 10. Діаграма результатів відповідей учасників курсу «Дружній колектив» на анкету третього модюля «Толерантність як протидія булінгу» (Розробка автора)

Результати відповідей учасників курсу «Дружній колектив» на анкету третього моделя «Толерантність як протидія булінгу» показали, що агресія присутня серед підлітків молодіжного середовища, тому необхідним залишається доповнення та перегляд третього модуля, планування виховних заходів, що будуть задіювати учнів різного віку до вирішення та здійснення проєктів у межах шкільного колективу, як, наприклад, конкурс соціальної реклами проти булінгу, або створення буклету класу «Дружній колектив» та ін.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

Здійснення результативно-діагностичного компоненту підсумкової діагностики стану колективу після впровадження виховних заходів та вищезазначеного тренінгу, що забезпечувався за допомогою інструментів для діагностування конфліктності, агресії та ін., які бути запропоновані учасникам через он-лайн опитування показали, що було створено молодіжний дружній колектив без конфліктів, агресії та булінгу відповідно до мети моделі молодіжного середовища без булінгу.

Було проведено ряд методичних прийомів, а саме діти провчились заново знайомитись, спілкуватись, висловлюви свої думки та емоції, поважати думку інших та креативно мислити. Виконували різні вправи та писали листи майбутньому поколінню.

Після курсу «Дружній колектив» було запропоновано дітям пройти опитування Google форм по 3 методикам.

1. За методикою Томаса-Кілмана, анкета №1, була проведена діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки.

Було встановлено, що діти добре ідуть на компроміс і суперництво їм притаманне, але воно помірне. Діти охоче співпрацюють між собою і намагаються уникати конфліктних ситуацій. Це дуже добре видно на діаграмі у додатку

2. За опитувальником Айзенка, анкета №2, було проведено визначення темпераменту.

Результати показали, що емоційна стабільність у дітей середня. Це обумовлено, в першу чергу, віковими особливостями дітей. Ще один показник, на який треба звернути увагу, це правдивість. За результатами опитування,діти відповідали чесно, це видно на діаграмі у додатку

3. Опитування учнів на схильність особистості до агресії було проведено за методикою Ільїна, анкета №3.

Результати опитування показали, що діти не схильні до агресивної поведінки, так як загальна сумма балів не дуже велика і становить менше 20 балів на одного учня. А це означає, що діти достатньо стримані. Результати представлено в додатках.

ВИСНОВКИ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. У результаті проведеного аналізу теоретико-методологічної літератури щодо визначення та використання понять «булінг», «насильство», «агресія», «примушення», «жорстоке поводження з дітьми», «катування», «фізичний примус», «цькування», «знущання», булінг є явищем, що може поєднювати всі зазначені поняття та відрізнятися від них тим, що це характеризується неодноразовим вчинком проти конкретної особи.

Відповідно до Закону України №8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» 2018 року, булінг (цькування) є діяннями учасників освітнього процесу, що полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій, що неодноразово вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Виокремлено основні форми булінгу:

- за наявністю його прояву, як прямий, що проявляється у фізичному контакті, при якому на жертву відкрито нападають, та непрямий, що приймають форму соціальної ізоляції і навмисного виключення особистості з діяльності колективу;

- за видами булінгу, як фізичного, словесного, соціального та кібербулінгу.

З'ясовано, що спільними характеристиками всіх видів булінгу є будь-які дії, що обмежують особисту свободу підлітка та викликають у нього фізичний або психічний дискомфорт; здійснюються як однією особою так і групою осіб; спрямовані проти особистості, яка свідомо слабша фізично або психологічно; мають систематичний і тривалий характер.

Визначено, що булінг є суттєвою проблемою, що заважає ефективної роботі колектива, шкодить здоров'ю всіх учасників цього явища, потребує

постійного моніторингу, аналізу та рішення через такі заходи як, наприклад, консультації психологів та соціальних педагогів, бесіди з учнями та батьками, тематичні сайти, тренінги за темою «Як розпізнати булінг та профілактика булінгу в учнівському середовищі», уроки, метою яких є запобігання та протидія булінгу та ін.

2. В результаті аналізу та практичного застосування психодіагностичних інструментів, особливо ефективними нами були визначені: методика Томаса-Кілманна; методика А. Басс та А. Дарки; методика Є.П. Ільїна та П.А. Ковальова «Агресивна поведінка»; опитувальник Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів»; опитувальник Шмішека; методика щодо соціально-психологічної адаптації К.Роджерса та Р.Даймонда. Викокистання цих методик посприяло створенню моделі молодіжного середовища без булінгу та корекції змісту курсу «Дружній колектив», що складається з трьох модулів: Модуль 1 «Живимо без конфліктів»; Модуль 2 «Позитивне спілкування»; Модуль 3 «толерантність як протидія булінгу».

3. Розроблена концептуальна “Модель молодіжного середовища без булінгу», що включає цільвий, організаційно-змістовий, технологічний, результативно-діагностичний компоненти, та реалізується через методи навчання, як дискусії, обговорення, проблемний, дослідження різних ситуацій щодо організації заходів для запобігання булінгу, демонстрування, письмове опитування, тестування, самооцінювання та ін. Модель впроваджується при застосуванні таких форм організації виховних заходів як очні (аудиторні або дистанційні), індивідуальні, групові, масові.

4. Розроблені методичні або практичні рекомендації щодо профілактики і надання психологічної допомоги учасникам булінгу.

Практичні рекомендації мають бути розроблені з врахуванням роботи з вчителями, з батьками, з учнями. Для вчителів, кураторів, практичних психологів та соціальних педагогів: обговорення та прийняття правил поведінки в групах/класах, оформлення правил у вигляді наочного стенду; організація механізмів звернення та встановлення інформаційних скриньок для

повідомлень про випадки булінгу; розробка та презентація методичних рекомендацій для вчителів: з вивчення учнівського колективу; з розпізнавання ознак насильства різних видів щодо учнів; впровадження курсу «Дружній колектив». Апробація курсу серед вчителів: організація виховних заходів, як, наприклад, день плакатів проти булінгу; співбесіда з класними керівниками за результатами діагностики класного колективу, консультування педагогів керівників практичним психологом, соціальним педагогом з проблемних ситуацій. Для учнів: проведення курсу «Дружній колектив»; проведення консультацій та індивідуальних бесід; истематичне проведення діагностики колектива щодо рівня агресії та конфліктів. Для батьків: проведення тематичних батьківських зборів; консультування батьків щодо захисту прав та інтересів дітей; проведення консультацій практичного психолога з питань взаємин батьків з дітьми.

Список використаних джерел

1. Амосов Н. М. Моделирования сложных систем / Н. М. Амосов. — К. : Наукова думка, 1965. — 303 с.

2. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : дис.. ... доктора психол. н. : 19.00.07 –Педагогічна та вікова психологія / Ірина Сергіївна Булах. –К., 2004. –581 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728, с. 735

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 534 с.

5. Воронова Ю. В. Соціально-психологічні детермінанти віктимної поведінки неповнолітніх жертв сексуальних злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Ю.В. Воронова. –Харків –2005. –20 с.

6. Закон України №8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 5, ст.33) [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19

7. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2018 р. Частина V. Булінг у початковій школі / Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2019. 50 с.

8. Ильин Е.П. Эмоции и чувства — СПб.: Питер, 2002. — 752 с.

9. Козич І. В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Спеціальність: 12.00.08 –кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидатаюридичних наук. [Електронний ресурс]. / Режим доступу:

http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/751/1/%D0%9A%D0%BE%D0%

B7%D0%B8%D1%87%20%D0%86.%D0%92.%20%D0%B4%D0%B8%D1%81.pdf

10. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

11. Корольчук М. С. Методичні та теоретичні проблеми в психології / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 336 с.

12. Корольчук М. С. Методичні та теоретичні проблеми в психології / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 336 с., с. 50

13. Корольчук М. С. Психодіагностика : навч. посіб. [для студентів вищих навчальних закладів] / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло ; за заг. ред. М. С. Корольчука. – К. : Ельга ; Ніка-Центр, 2012. – 400 с.

14. Корольчук М. С. Теорія і практика професійно-психологічного відбору / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка- Центр, 2012. – 532 с.

15. Котлова Л.О. Особливості прояву конфліктних форм поведінки підлітків з вираженими акцентуаціями рис характеру / Л.О. Котлова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету [Текст] .Т.1. Вип.105 / Чкрнігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка; гол.ред.Носко М.О. – Чернігів : ЧНПУ,2012. – С.162 – 166.

16. Кочанова Н.В. Організація виховної роботи/ Н.В.Кочанова.-Х.:Ранок, 2008.-256 с.

17. Краевский В. В. Методологическая педагогика : пос. для педагогов-исследователей / В. В. Краевский. — Чебокса-ры : изд-во Чуваш.ун-та, 2001. — 244 с.

18. Кузікова С.Б. Психологічні основі становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: автореф. дис... докт. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України /Світлана Борисівна Кузікова. – Київ, 2012. –44 с.

19. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Методичне видання. Психологу для роботи. Діагностичні методики. / Ужгород Видовництво Олександри Гаркуші. - 2012, - 616 с

20. Лесько Н. В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук – 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право;інформаційне право» [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/12148/dysertaciya_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_doktora_yurydychnyh_nauk_lesko_nataliyi_volodymyrivny.pdf

21. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія та сучасна практика: Навчальний посібник / Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 416 с.

22. Лубенець І. Г. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів: кримінологічна характеристикатазаходи запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. Київ, 2017. 287с.

23. Найдьонова Л.А. Гуманізація стосунків через подолання цькування в шкільній спільноті / Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. — К.: Міленіум, 2007. — Вип. 17(20). - С. 157-166

24. Ничкало Н. Г. Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального об-разования на рубеже столетий / Н. Г. Ничкало ; Европейский фонд образования ; Национальный Центр Украина. — К. : Наук.світ, 2004. — 67 с.

25. Ожийова О. М. Шкільне насильство : сутність, види, профілактика: автореф. дис. … канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 / О. М. Ожийова ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2012.

26. Папуша В. В. Психолого-педагогічні чинники запобігання віктимній поведінці підлітків. Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата

психологічних наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2018. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/papusha_dis_new_1518969168.pdf

27. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01 / В. С. Пикельная. — Кривой Рог, 1993. — 432 с.

28. Пірен М.І. Конфліктологія: підручник / М.І. Пірен. – К. : МАУП, 2003. – 360 с.

29. Попередження насильства у закладах освіти. Методичний посібник для педагогічних пра цівників. БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї». – Київ: 2019. Режим доступу: https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2019/11/Poperedzhennya-nasilstva_2019.pdf

30. Практична психологія : навч. посіб. для студентів ВНЗ / М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, Г. М. Ржевський, С. М. Миронець, В. І. Осьодло, О. В. Зазимко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - Київ : КНТЕУ, 2014. - 727 с.

31. Рева О.М. Формування емоційної стійкості у ранньому юнацькому віці. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічнх наук за спеціальністю 19.00.07. - педагогічна та вікова психологія. - Інститут психології ім.Г.С.Костюка АПН України. - Київ, 2004. 199 с.

32. Ролінський В.І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2005. 236с.

33. Сеньківська Л. І. Клінічне значення психоемоційних розладів та їх корекція при синдромі жорстокого поводження з дітьми. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.01.10 — педіатрія. — Одеський національний медичний університет МОЗ України, Одеса, 2015.

34. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти : моногр. / [Г. В. Єльникова, О. І. Зайченко, В. І.

Маслов та ін.]; за ред. Г. В. Єлькової. — К.-Чернівці : Книги — XXI, 2010. — 460 с.

35. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 237с.

36. Уемов А. И. Логические основы метода моделирования / А. И. Уемов. — М. : Пед. общ-во России, 2000. — 448 с.

37. Чернякова А. В. Організаційно-педагогічні засади запобігання та подолання насильства в загальноосвітніх школах США. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2011.

38. Шевченко-Бітенська О.В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.

39. Штофф В. А. Введение в методологию научного познания : учеб. пос. / В. А. Штофф. — Л. : ЛГУ, 1972. — 191 с.

40. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. — М. — Л. : Наука, 1966. — 302 с.

41. ЮНІСЕФ. Звіти і дослідження [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/reports

42. Юрчик О. М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах: дис... на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. 328 с.

43. Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starcevic, V., & Salame, W. O. (2015). Cyberbullying: Review of an old problem gone viral. J Adolesc Health, 57(1), 10-18. doi:10.1016/j.jadohealth.2015.04.011

44. Bertram D. «Likert Scales» Retrieved July 18, 2016. URL: http://my.ilstu.edu/~eostewa/497/Likert%20topic-dane-likert.pd

45. Bradshaw, C. P. (2015). Translating research to practice in bullying prevention. Am Psychol,70(4), 322–332. doi:10.1037/a0039114

46. Brahnam, S.D., Margavio, T.M., Hignite, M.A., Barrier, T.B. and Chin, J.M. (2005), "A gender-based categorization for conflict resolution", Journal of Management Development, Vol. 24 No. 3, pp. 197-208. https://doi.org/10.1108/02621710510584026

47. Busch V, Loyen A, Lodder M, Schrijvers AJ, van Yperen TA, de Leeuw JR. The effects of adolescent health-related behavior on academic performance: A systematic review of the longitudinal evidence. Review of Educational Research. 2014 Jun;84(2):245-274. DOI: 10.3102/0034654313518441

48. Child friendly schools. UNICEF for every child. URL : https://www.unicef.org/ lifeskills/index_7260.html#A%20Framework%20for%20Rights-Based,%20Child-Friendly

49. Daniel Nelson Jones, Adon L. Neria. The Dark Triad and dispositional aggression. November 2015. Personality and Individual Differences 86:360-364. DOI: 10.1016/j.paid.2015.06.021

50. Dankanson N. Sexual Bullying: Gender Conflict and Pupil Culture in Secondary Schools / N. Dancanson. – Routledge, 1999. – 177 p. Режим доступу: http:/site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10071157

51. Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J ., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., Currie, C., & Health Behaviour in School-Aged Children Bullying Working Group. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries.Eur J Public Health, 15(2), 128–132.

52. Fite PJ, Cooley JL, Williford A, Frazer A, DiPierro M. Parental school involvement as a moderator of the association between peer victimization and academic performance. Children And Youth Services Review. 2014 Sep 30;44:25-32. DOI: 10.1016/j.childyouth.2014.05.014.

53. Gini, G., Pozzoli, T., Lenzi, M., & Vieno, A. (2014). Bullying victimization at school and headache: A meta-analysis of observational studies.Headache, 54(6), 976–986.

54. Glaser, S. R. Measuring and interpreting organizational culture / S. R. Glaser, S. Zamanou, A. Hacker // Management Communication Quarterly. — 1987. — № 1 (2). — P. 176.

55. H. Leymann Mobbing and psychological terror at workplaces Violence Vict, 5 (1990), pp. 119-126

56. Kilmann R. H., Thomas K. W. Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behaviour: The "MODE" Instrument // Educational and Psychological Measurement. 1977. Vol. 37. №. 2. P. 309-325. URL: http://www.kilmanndiagnostics.com/developing-forced-choice-measure-conflict-handling-behavior-modeinstrument

57. Kristine M. Jacquin. Violence. Britannica [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://www.britannica.com/topic/violence

58. Lillis R, York N. Relationship Between Bullying and Academic Achievement and Direct and Indirect Impact of Olweus Bullying Prevention Program: A Brief Review of Literature Prepared by: 58 Scotland Road; 2011 Bullying in School http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.75729

59. Litwiller, B. J ., & Brausch, A. M. (2013). Cyber bullying and physical bullying in adolescent suicide: The role of violent behavior and substance use.J Youth Adolesc., 42(5), 675–684.

60. Olweus D. Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway / D. Olweus // Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers – 2004. – № 23. – pp. 5-17.

61. Olweus D. Bullying at school: tack lingthe problem. Black well Publishing, 1993. URL: https://books.google.com.ua/books?id=0Fz1jD9paoQC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false

62. Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims / P. Randall. – Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2001. Режим доступу: http:/site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591

63. Reinke, W. M., Lewis-Palmer, T., & Merrell, K. W. (2008). The classroom check-up: A classwide teacher consultation model for increasing praise and decreasing disruptive behavior. *School Psychology Review, 37*, 315-332.

64. Sansone, R. A., Watts, D. A., & Wiederman, M. W. (2014). Being bullied in childhood, and pain and pain perception in adulthood. Int J Soc Psychiatry, 60(5), 449–453.

65. Shell, G.R. Bargaining Styles and Negotiation: The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument in Negotiation Training. *Negotiation Journal* **17,** 155–174 (2001). https://doi.org/10.1023/A:1013280109471.

66. Sigurdson, J. F., Wallander, J ., & Sund, A. M. (2014). Is involvement in school bullying associated with general health and psychosocial adjustment outcomes in adulthood?Child Abuse Negl., 2014 Oct; 38(10), 1607–1617.

67. Swearer SM, Hymel S. Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis–stress model. American Psychologist. 2015;70(4):344. DOI: 10.1037/a0038929

68. Tambawal MU. Bullying and its effects on the academic performance of secondary school students in Nigeria. International Journal of Advanced Academic Research|Arts, Humanities & Education. 2017;3(2):1-8 Available from: http://www.academia.edu/3819788/BULLYING_AND_ITS_EFFECTS_ON_THE_ACADEMIC_PERFORMANCE_OF_SECONDARY_SCHOOL_STUDENTS_IN_NIGERIA

69. Thomas K. W. Introduction to Conflict Management. URL: htftp://199.0.58.122/ITT_Trad_Sim/4816.pdf.

70. Violence – a global public health problem. World report on violence and Health. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/chap1.pdf

71. Voerman, J . S., Vogel, I., de Waart, F., Westendorp, T., Timman, R., Busschbach, J. J ., van de Looij-Jansen, P., & de Klerk, C. (2015). Bullying, abuse and family conflict as risk factors for chronic pain among Dutch adolescents. Eur. J. Pain, 19(10), 1544–1551.

72. Waldie, K. E., Thompson, J. M., Mia, Y., Murphy, R., Wall, C., & Mitchell, E. A. (2014). Risk factors for migraine and tension-type headache in 11 year old children. The Journal of Headache and Pain, 15(1), 60. http://doi.org/10.1186/1129-2377-15-60.

Додаток А

Дзекунова І.В.

АВТОРСЬКА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «ДРУЖНІЙ КОЛЕКТИВ»

(20 години)

Для категорії слухачів: учні освітніх закладів.

Курс розраховано на практичних психологів, соціальних педагогів, педагогічних працівників ЗЗО, коледжів та позашкільних закладів.

ВСТУП

Одним із важливих завдань освіти України є створення та підтримка умов для всебічного розвитку особистості, її підготовки до активної участі в житті демократичного суспільства і формування та розвиток її ключових компетентностей, що мають забезпечити конкурентоспроможність молоді на світовому ринку праці. Саме заклади освіти є тими соціальними інститутами, в яких відбувається становлення особистості.

З огляду на це, курс «Дружній колектив» є одним із шляхів запобігання булінгу та створення здорового дружнього молодіжного колективу для забезпечення умов формування та розвитку особистості з компетентностями, що мають забезпечити її конкурентоспроможність на світовому ринку праці.

Робоча навчальна програма розроблена відповідно до законодавчих та нормативно-правових документів міжнародного та національного рівнів, зокрема Загальною декларацією прав людини (ст. 5, 1948), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3, 1953), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 7, 1976), Конвенцією про права дитини (ст. 19, 1989), Конституцією України (ст. 3, 28, 1996); Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 173, 1984), законом України «Про освіту» (ст. 1, 24,25, 54,55, 66, 71, 73, 76, 2017) та ін.

Робоча навчальна програма може бути здійснена в очній і дистанційній формах навчання.

Метою навчальної програми є: створення дружнього молодіжного колективу; забезпечення теоретико-методологічної підтримки молодіжного середовища без конфліктів, агресії та булінгу.

Програма передбачає низку методичних прийомів, що застосовуються під час викладання курсу, форм, методів та засобів навчання даної категорії слухачів.

Досягнення навчальних цілей забезпечується шляхом

1. *Викладання курсу як окремого виховного заходу для запобігання булінгу.*

2. *Дистанційна форма проведення заходів.* В умовах дистанційного навчання, коли вчителі й учні не можуть бути поруч, взаємодія між усіма учасниками навчально-виховного процесу (адміністрацією школи, вчителями, учнями і батьками) відбувається за допомогою інформаційно-комунікаійних технологій (ІКТ) та спеціально підібраних педагогічних технологій. Завдяки ІКТ забезпечується робота в групі, створення тематичного сайту або блогу молодіжного колектива, відеоконференції та вебінари у молодіжному середовищі та ін.

3. *Очна форма викладання навчального курсу (з елементами дистанційного навчання)* передбачає присутність учасників на інтерактивних лекціях, тренінгах і круглих столах в аудиторії та дистанційні консультації і спілкування.

4. Викладання курсу в рамках проведення окремих тренінгів, під час яких (20 годин) тьютор спрямовує слухачів на вивчення теми і розв’язання проблем, що стоять перед ними в рамках курсу. Формами роботи під час тренінгів, окрім інформаційних повідомлень, презентацій тощо можуть виступати також рольові ігри, мозкові штурми, інші види тренінгових вправ. Навчання передбачає роботу в групі.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ
«ДРУЖНІЙ КОЛЕКТИВ»

Тема	Кількість годин		
	Інтерактивна лекція	Тренінг	Круглий стіл
Вступ			
Модуль 1. Живемо без конфліктів			
1.1. Самоповага та взаємоповага	1	1	
1.2. Колектив і конфлікти		1	1
Модуль 2. Позитивне спілкування			
2.1. Культура спілкування проти булінгу	1	1	1
2.2. Діалог і монолог		1	1
2.3. Дипломатичне спілкування	1	1	1
Модуль 3. Толерантність як протидія булінгу			
3.1. Толерантність	1	1	1
3.2. Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе		1	1
3.3. Види булінгу та антибулінг	1	1	1
УСЬОГО	**20**		

МОДУЛЬ 1

«Живемо без конфліктів»

Мета: формувати в молоді вміння самоповаги та взаємоповаги, толерантності та етики поведінки у колективі.

Завдання: створити дружню обстановку в колективі учасників тренінгу; об'єднати їх спільними цілями щодо створення колективу без конфліктів та змотивувати учасників протидіяти булінгу.

Методики діагностування схильності особистості до конфліктної поведінки: методика Томаса-Кілманна; методика К. Роджерса та Р. Даймонда

Тема 1.1. Самоповага та взаємоповага

Основні вправи

Вправа «Я і ти»

Мета: познайомити ближче всіх учасників курсу.

Зміст: кожен учасник має назвати своє ім'я та, якщо бажає, своє улюблене прізвисько, коротко повідомити свої інтереси та хобі і передати слово наступному учаснику питанням «а ти?».

Вправа «Очікувані результати»

Мета: мотивування учасників у заході

Зміст: учасникам роздаються стікери, на яких тьютор пропонує написати свої очікування від курсу та, або причепити на плакаті із забраженням, наприклад, двох берегів, пісочного годинника, молодого та дорослого дерев та ін.; або зачитати.

1)

2) Вправа «Правила роботи»

3) Мета: організація групи та створення можливості ефективної роботи.

4) Зміст: тренер *пояснює правила* - для того, щоб наша робота була ефективною пропоную прийняти наступні правила, яких ми будемо дотримуватися впродовж нашого заняття.

5) *ПРАВИЛА РОБОТИ (прописати):*

6) 1. Говорити від свого імені

7) 2. Бути доброзичливими і активними

8) 3. "Піднята рука"

9) 4. Один говорить - усі слухають

10) 5. Обговорювати дію, а не особу.

11) 6. Не користуватися гаджетами без погодження інших учасників та тренера.

12) 7. Конфіденційність.

8. Бути уважним.

9. Виявляти чуйність та співчуття.

10. Бути позитивним.

13) *Запитання до групи:*

14) 1. Чи згодні ви з правилами?

15) 2. Чи маєте ще якісь пропозиції?

Вправа «Наш будинок»

Мета: навчити учасників курсу розуміти один одного, вміти працювати разом, поважати та розуміти думки інших.

Зміст: групі слід побудувати будинок, враховуючи дизайн кімнат, правила поведінки та спілкування в колективі, що мешкає у будинку, сформувати обов'язки для кожного та додаткові пропозиції допомоги один одному.

Тема 1.2. Колектив і конфлікти

Основні вправи

Вправа «Мозковий штурм»

Зміст: учасники мають закінчити речення «Колектив – це…». Всі відповіді учасників записуються тренером на фліп-чарті. Після цього тренер узагальнює їх разом із всіма, хто бере участь у тренінгу.

Вправа «Соціальна реклама проти булінга»

Зміст: учасники обєднуються у групи та пишуть короткий сценарій соціальної реклами, розігрують її за ролями (можна засняти її на гаджет, можна зробити презентацію в ppt, можна розіграти в реальному вигляді як театральну сценку). Обговорення реклами (вказувати тільки позитивне).

МОДУЛЬ ІІ

«Позитивне спілкування»

Мета: ознайомити учасників з базовими положеннями теорії спілкування та формувати в них культуру спілкування, етику спілкування та вміння вирішувати конфліктні ситуації через спілкування

Завдання: навчити учасників культурі спілкування, розвивати у молоді вміння висловлюватися лаконічно, доносити іншим членам колективу тільки правдиву перевірену інформацію, вміння слухати інших і поважати їхні думки, уникати конфліктів у спілкуванні.

Методики діагностування індивідуально-психологічних даних: методика Г. Айзенка «Визначення темпераменту»; опитувальник Ф. Шмішека

Тема 2.1. Культура спілкування проти булінгу

Основні вправи

Вправа «Мозковий штурм»

Зміст: учасники мають закінчити речення «спілкування – це…». Всі відповіді учасників записуються тренером на фліп-чарті. Після цього тренер узагальнює їх разом із всіма, хто бере участь у тренінгу.

Вправа «Послання майбутній молоді»

Мета: формувати вміння та навички учасників чітко викладати свої думки, доброзичливо сприймати думки інших.

Зміст: сформулювати та записати коротке повідомлення, гасло, з яким ви хотіли б звернутися до майбутнього покоління.

Тема 2.2. Діалог і монолог

Основні вправи

Вправа «Передача інформації»

Зміст: учасники об'єднюються у дві групи: одна група – журналісти, друга група – експерти. Журналісти виходять з кімнати, а експерти слухають повідомлення тренера (текст можна роздати кожному). Після цього до кімнати запрошують першого журналіста і повідомляють йому події, що він має передати наступному журналісту, який наступним зайде до кімнати. Другий журналіст слухає першого і потім передає інформацію наступному. Далі тренер проводить обговорення за такими запитаннями: «чи важко було передавати інформацію?», «чи була інформація передана точно?», «що заважало передавати інформацію точно?», «чому інформація спотворювалась?», «до чого може призвести така ситуація в реальному житті?».

Тема 2.3. Дипломатичне спілкування

Основні вправи

Вправа «Повідомлення-висловлювання»

Зміст: об'єднати учасників у чотири групи та роздати кожній повідомлення, пропонує обговорити та розіграти наступні ситуації, як, наприклад, «твій друг/подруга попросив/попросила у тебе одяг і порвав/порвала його», «батьки сварять за пізній прихід додому», «подруга/друг зняла/зняв на мобільний і виклала/виклав у соціальну мережу, як ти послизнулася / послизнувся і впала/впав на ковзинці», «Подруга/друг при всіх прокритикувала/прокритикував твій одяг і зачіску».

МОДУЛЬ ІІІ

«Толерантність як протидія булінгу»

Мета: показати значущість толерантної поведінки як протидії булінгу, формувати навички тактичного спілкування.

Завдання: активізувати учасників до роботи у групі, тренувати навички контролю емоцій при різних ситуаціях

Методики діагностування схильності особистості до агресії: методика Є.П. Ільїна «Особистісна агресивність і конфліктність»; методика А. Басс та А. Дарки

Тема 3.1. Толерантність

Основні вправи

Вправа «Презентація поняття «толерантність»

Мета: надати учасникам курсу текст про толерантність

Зміст: об'єднати учасників у групи та запропонувати розробити презентацію *«що таке т*олерантність» на фліп-чарті і прокоментувати кожній групі для інших.

Вправа «Плакат толерантності»

Зміст: учасники об'єднюються у групи. Кожна група отримує аркуші А1, набор фломастерів, ножиці, кольоровий папір і має протягом 10 хвилин створити «Плакат толерантності». Після закінчення роботи групи презентують і коментують свої плакати.

Тема 3.2. Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе

Основні вправи

Вправа «Ситуації та емоції»

Зміст: учасники стають в коло, тренер пояснює завдання: кидаючи мяч до одного з учасників пропонує назвати якусь життєву ситуацію та кинути мяч до іншого учасника, який має назвати емоцію, що у нього виникає при такій ситуації, потім пропонує свою ситуацію і кидає мяч далі іншому учаснику. Наприклад: «батьківські збори» - «радість», «екзамен» - «рішучість» та ін.

Вправа «Корона»

Зміст: на коронах пишуться вирази: «усміхайся мені», «корчи мені гримаси», «жалій мене», «розмовляй зі мною, ніби мені 3 роки», «підбадьорюй мене», «ігноруй мене» та ін. Тренер обєднує учасників у групи, кожному одягає на голову корону таким чином, щоб той не бачив, що на ній написано. Після цього кожній групі дається завдання протягом 10 хвилин скласти звертання відповідно до того, що написано на короні іншого учасника.

Через 10 хв. усі учасники по черзі (не знімаючи корон) відповідають на запитання тренера «Чи сподобалось вам, коли з вами спілкувалися таким чином?»

Після закінчення, тренер пропонує учасникам зняти корони і вийти із своїх ролей.

Обговорення запитань:

- Чим у реальному житті можуть бути корони?
- Як впливає наявність подібних ярликів на спілкування?
- Як ви почувалися б у реальному житті, коли хтось навішував на вас ярлик?
- Чи легко позбавитися ярлика, коли йогов же навішено? Як це зробити?

Тема 3.3. Види булінгу та антибулінг

Основні вправи

16) Вправа «Що таке булінг»

17) *Мета*: ознайомити учасників з поняттям булінгу, соціальними ролями у булінгу та стилями їх поведінки.

18)

19) Вправа "Чому так трапляється"

20) Мета: з'ясувати причини поведінки учасників булінгу.

21) Зміст: тренер роздає кожному із учасників картку із зображенням на зворотному боці і дазволяє подивитися на зображення тільки по команді. Потім учасники об'єднуються у групи за за малюнками, які є на картках, та

пояснюють значення малюнків: "стріла?" (агресор), "око" (спостерігач), "мішень" (жертва). Кожна група буде мати своє завдання.

22) Група "агресорів" спробує написати причини, які спонукають кривдника себе так поводити.

23) Група "жертв" спробує написати причини, чому діти стають легкими мішенями для кривдників.

24) Група "спостерігачів" пише причини, чому спостерігачі часто не вмішуються у процес булінгу.

25)

26) Вправа «Скринька безпеки»

27) *Мета:* формувати в учнів навики відповідальної та безпечної поведінки, спонукати підлітків до пошуку шляхів захисту у небезпечних для них ситуаціях.

28) Зміст: кожен з вас повинен подумати і написати:

29) 1. Як захистити себе від булінгу.

30) 2. Що повинна робити дитина у ситуації булінгу.

31) Озвучивши свої рекомендації, вкинути їх у спільну "скриньку безпеки".

32) Тренер записує на ватмані всі, запропоновані дітьми, варіанти.

33) Рекомендації:

34) 1. Зберігай спокій, дій хоробро та обійди ситуацію.

35) 2. Стримуй гнів.

36) 3. Говори спокійно і впевнено - дай агресору можливість зупинитися.

37) 4. Зверніся по допомогу до дорослого, якому довіряєш (це може бути вчитель, психолог чи соціальний педагог).

38) 5. Повідом про булінг когось із дорослих анонімно.

39) 6. Поговори про це з своїм братом, сестрою, знайомими.

40) 7. Відійди в сторону. Це не ознака слабкості!

41) 8. Усунь провокативні фактори.

42) ПАМ’ЯТАЙТЕ!

43) • Ви маєте право відмовитися робити те, до чого вас примушують силою або образливими, злими словами.

44) • Ваша власність належить тільки вам.

45) • Ви маєте право на допомогу.

46) • Кожна дитина має право жити вільно, у безпеці, відчуваючи тепло і любов!

Додаток Б

Тест Томаса — типи поведінки в конфлікті (адаптований Грішиною)

Виділяється п'ять способів регулювання конфліктів, позначені відповідно до двох основоположних вимірювань (кооперація і напористість):

1. *Змагання* (конкуренція) — прагнення добитися своїх інтересів в збиток іншому.
2. *Пристосування* — принесення в жертву власних інтересів ради іншого.
3. *Компроміс* — угода на основі взаємних поступок; пропозиція варіанту, що знімає виниклу суперечність.
4. *Уникнення* — відсутність прагнення до кооперації і відсутність тенденції до досягнення власної мети.
5. *Співпраця* — учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

У опитувальнику по виявленню типових форм поведінки К.Томас описує кожний з п'яти перерахованих можливих варіантів 12 думками про поведінку індивіда в конфліктній ситуації. У різних поєднаннях вони згруповані в 30 пар, в кожній з яких респонденту пропонується вибрати ту думку, яка є найбільш типовою для характеристики його поведінки.

Відповіді на питання заносяться в бланк.

Інструкція: Перед вами ряд тверджень, які допоможуть визначити деякі особливості вашої поведінки. Тут не може бути відповідей «правильних» або «помилкових». Люди різні, і кожен може висловити свою думку.

Є два варіанти, А і В, з яких ви повинні вибрати один, більшою мірою відповідний вашим поглядам, вашій думці про себе. У бланку для відповідей поставте виразний хрестик відповідно одному з варіантів (А або В) для кожного затвердження. Відповідати треба щонайшвидше.

Текст опитувальника

1. А. Деколи я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

В. Ніж обговорювати, в чому ми розходимося, я прагну звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

2. А. Я прагну знайти компромісне рішення.

В. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням всіх інтересів іншого і моїх власних.

3. А. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

В. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

4. А. Я прагну знайти компромісне рішення.

В. Деколи я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.

В. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.

6. А. Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.

В. Я прагну добитися свого.

7. А. Я прагну відкласти рішення спірного питання, з тим щоб з часом вирішити його остаточно.

В. Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб добитися іншого.

8. А. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

В. Я насамперед прагну ясно визначити те, в чому полягають всі інтереси, що торкнулися.

9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь виникаючі розбіжності.

В. Я докладаю зусилля, щоб добитися свого.

10. А. Я твердо прагну досягти свого.

В. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Спочатку я прагну чітко визначити, в чому полягають всі порушені спірні питання.

В. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.

12. А. Часто я уникаю займати позицію, яка може викликати спори.

B. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він теж йде назустріч мені.

13. A. Я пропоную середню позицію.

B. Я наполягаю, щоб було зроблено здається.

14. A. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про
його поглядах.

B. Я намагаюся показати іншому логікові і переваги моїх поглядів.

15. A. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

B. Я прагну зробити так, щоб уникнути напруженості.

16. A. Я прагну не зачепити відчуттів іншого.

B. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17. A. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

B. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.

18. A. Якщо це зробить іншого щасливим, дам йому можливість наполягти на своєму.

B. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

19. A. Спочатку я прагну ясно визначити те, в чому полягають всі порушені питання і інтереси.

B. Я прагну відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.

20. A. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

B. Я прагну знайти якнайкраще поєднання вигод і втрат для обох сторін.

21. A. Ведучи переговори, я прагну бути уважним до
бажанням іншого.

B. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми і їх сумісного рішення.

22. A. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.

B. Я відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

В. Деколи я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.

В. Я прагну переконати іншого прийти до компромісу.

25. А. Я намагаюся показати іншому логікові і переваги моїх поглядів.

В. Ведучи переговори, я прагну бути уважним до бажань іншого.

26. А. Я пропоную середню позицію.

В. Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Часто я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечку.

В. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28. А. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.

В. Улагоджуючи ситуацію, я, зазвичай, прагну знайти підтримку в іншого.

29. А. Я пропоную середню позицію.

В. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через певні розбіжності у поглядах.

30. А. Я прагну не зачепити почуттів іншого.

В. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою людиною могли добитися успіху.

Ключ до опитувальника

1. Суперництво: ЗА, 6В, 8А, 9В, 10А, 13В, 14В, 16В, 17А, 22В, 25А, 28А.
2. Співпраця: 2В, 5А, 8В, ПА, 14А, 19А, 20А, 21В, 23В, 26В, 28В, ЗАКЛИК.
3. Компроміс: 2А, 4А, 7В, 10В, 12В, 13А, 18В, 22А, 23А, 24В, 26А, 29А.
4. Уникнення: 1А, 5В, 6А, 7А, 9А, 12А, 15В, 17В, 19В, 20В, 27А, 29В.
5. Пристосування: 1В, ЗВ, 4В, 11В, 15А, 16А, 18А, 21 А, 24А, 25В, 27В, 30А.

Обробка результатів

У ключі кожна відповідь А або В дає уявлення про кількісний вираз: суперництва, співпраці, компромісу, уникнення і пристосування. Якщо

відповідь збігається з вказаним в ключі, йому привласнюється значення 1, якщо не збігається, то привласнюється значення 0. Кількість балів, набраних індивідом за кожною шкалою, дає уявлення про вираженість у нього тенденції до прояву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

Протокол №1 Тест Томаса — типи поведінки в конфлікті (адаптований Грішиною)

Вкажіть сі	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
Вікторія	А. Деколі	А. Я праг	А. Зазвич	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я докл	А. Я твер	А. Спочат	А. Часто я	А. Я пропоную сере	В. Я праг	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я даю	А. Спочат	А. Я нама	В. Я завж	В. Я відст	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	В. Я завж
Вікторія	А. Деколі	А. Я праг	А. Зазвич	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я докл	А. Я твер	А. Спочат	В. Я даю	А. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я даю	В. Я праг	А. Я нама	А. Ведучи	В. Я відст	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	А. Я праг
	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
Ігорь	В. Ніж обг	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я напо	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	В. Я праг	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Валерия	А. Деколі	Я намагаю	А. Зазвич	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	В. Я завж	В. Я відст	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг
Іван	В. Ніж обг	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	А. Улагод	В. Я праг	В. Я вваж	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
Вячеслав	В. Ніж обг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Анастасія	В. Ніж обг	Я намагаю	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	В. Я докл	В. Я нама	А. Спочат	А. Часто я	В. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	А. Спочат	А. Я нама	В. Я завж	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	А. Я проп	В. Я завж
Вікторія	В. Ніж обг	Я намагаю	В. Я праг	В. Деколі	А. Улагод	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	В. Я нама	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	А. Спочат	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	В. Я завж
Ольга	А. Деколі	А. Я праг	А. Зазвич	В. Деколі	В. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	А. Я твер	А. Спочат	В. Я даю	В. Я напо	В. Я нама	В. Я праг	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	В. Я завж	В. Я відст	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	Я намагаюся пок	В. Якщо ц	А. Зазвич	В. Думаю	В. Я завж
Вероника	В. Ніж обг	А. Я праг	А. Зазвич	А. Я праг	В. Я праг	В. Я праг	В. Я вваж	А. Зазвич	В. Я докл	А. Я твер	А. Спочат	В. Я даю	В. Я напо	В. Я нама	В. Я праг	В. Я нама	А. Зазвич	В. Я даю	В. Я праг	А. Я нама	В. Я завж	В. Я відст	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	А. Я проп	В. Якщо ц	А. Зазвич	В. Думаю	В. Я завж
марія	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я докл	А. Я твер	А. Спочат	В. Я даю	А. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	А. Я нама	В. Я майж	А. Часто я	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
марія	А. Деколі	Я намагаю	А. Зазвич	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	А. Спочат	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	В. Думаю	А. Я праг
Олена	А. Деколі	Я намагаю	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	В. Деколі	В. Я праг	В. Ведучи	В. Я майж	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Христина	В. Ніж обг	Я намагаю	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я праг	В. Я праг	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Олег	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	А. Зазвич	В. Я докл	А. Я твер	В. Я праг	В. Я даю	В. Я напо	В. Я нама	В. Я праг	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	В. Я відст	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Юлія	В. Ніж обг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	Я прагну зробити	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	А. Як праг	В. Я праг	В. Ведучи	В. Я майж	А. Часто я	уникаю з	В. Думаю	А. Я праг
Тетяна	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	А. Часто я	А. Я проп	В. Я нама	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	А. Я праг
Сергей	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	В. Я завж
Руслан	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	В. Я нама	В. Я праг	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	А. Я нама	В. Я завж	А. Я нама	В. Деколі	В. Я праг	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг
Олена	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	А. Улагод	А. Я нама	В. Я вваж	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	Я прагну не зачег	А. Якщо ц	В. Я праг	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	В. Деколі	я надаю	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг
Никита	В. Ніж обг	А. Я праг	А. Зазвичай, я напо	А. Улагод	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я напо	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
Назар	А. Деколі	Я намагаю	В. Я праг	В. Деколі	А. Улагод	В. Я праг	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	В. Я нама	В. Я праг	В. Я нама	А. Зазвич	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Приймен	В. Ніж обг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	В. Думаю	В. Я завж
Людмила	А. Деколі	Я намагаю	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	А. Зазвич	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	А. Часто я	В. Улагод	А. Я проп	В. Я завж
Богдан	А. Деколі	Я намагаю	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	А. Спочат	А. Часто я	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	А. Спочат	А. Я нама	В. Я завж	А. Я нама	А. Як праг	В. Я праг	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг
Илья	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	В. Я докл	В. Я нама	А. Спочат	В. Я даю	В. Я напо	А. Я повід	А. Я праг	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	В. Я праг	А. Ведучи	В. Я відст	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Тетяна	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	А. Часто я	А. Я проп	В. Я нама	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	А. Я праг
Антон	А. Деколі	Я намагаю	А. Зазвич	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	А. Думаю	А. Я твер	А. Спочат	А. Часто я	А. Я проп	А. Я повід	А. Я прагну заспокої	А. Зазвич	А. Якщо ц	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	В. Я майж	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг
Руслана	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	А. Я праг	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я напо	В. Я нама	В. Я праг	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	В. Я завж	А. Я нама	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	А. Я проп	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Никита	В. Ніж обг	А. Я праг	А. Зазвичай, я напо	А. Улагод	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
Тетяна	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	А. Часто я	А. Я проп	В. Я нама	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	А. Я праг
Никита	В. Ніж обг	А. Я праг	А. Зазвичай, я напо	А. Улагод	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
Тетяна	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	А. Часто я	А. Я проп	В. Я нама	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	А. Я праг
Никита	В. Ніж обг	А. Я праг	А. Зазвичай, я напо	А. Улагод	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	В. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	В. Я праг	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	В. Я майж	В. Якщо ц	В. Улагод	А. Я проп	А. Я праг
Тетяна	А. Деколі	А. Я праг	В. Я праг	А. Я праг	А. Улагод	А. Я нама	А. Я праг	А. Зазвич	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	А. Часто я	А. Я проп	В. Я нама	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	В. Я даю	А. Спочат	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	А. Я нама	А. Я проп	А. Часто я	А. Зазвич	А. Я проп	А. Я праг
Алина	А. Деколі	Я намагаю	В. Я праг	В. Деколі	А. Улагод	В. Я праг	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	А. Спочат	В. Я праг	А. Ведучи	А. Я нама	В. Деколі	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	В. Якщо ц	В. Улагод	В. Думаю	В. Я завж
Лариса	В. Ніж обг	Я намагаю	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	В. Я праг	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг
Лариса	В. Ніж обг	Я намагаю	В. Я праг	В. Деколі	В. Я праг	А. Я нама	В. Я вваж	В. Я насм	А. Думаю	В. Я нама	В. Я праг	В. Я даю	А. Я проп	А. Я повід	А. Я праг	А. Я праг	В. Я праг	А. Якщо ц	В. Я праг	А. Я нама	А. Ведучи	А. Я нама	А. Як праг	А. Якщо п	В. Ведучи	А. Я проп	А. Часто я	В. Улагод	В. Думаю	А. Я праг

Анкета №1

З кожної пари оберіть те судження, яке Ви вважаєте найхарактернішим для своєї поведінки.

39 відповідей

Приймати відповіді

Усі відповіді | Запитання | Окремий респондент

Вкажіть своє ім'я

38 відповідей

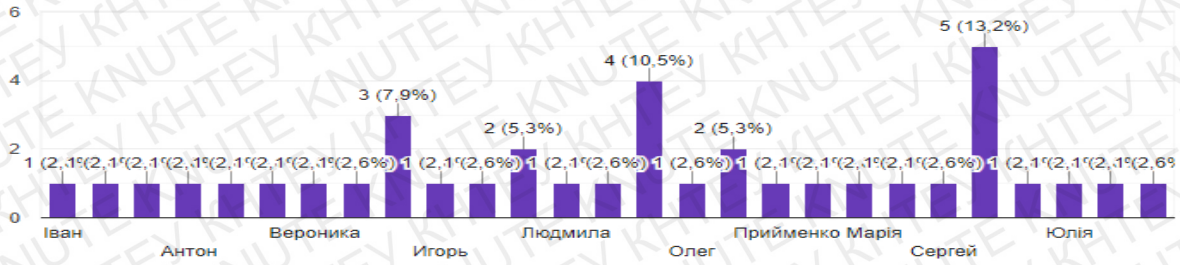

1.

39 відповідей

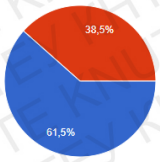

- А. Деколи я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.
- В. Ніж обговорювати, в чому ми розходимося, я прагну звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

3.

39 відповідей

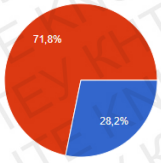

- А. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.
- В. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

2.

39 відповідей

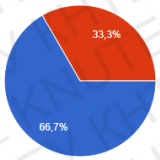

- А. Я прагну знайти компромісне рішення.
- Я намагаюся улагодити справу з урахуванням всіх інтересів іншого і моїх власних.

4.

35 відповідей

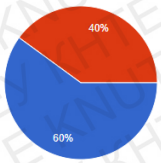

- А. Я прагну знайти компромісне рішення.
- В. Деколи я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5.

39 відповідей

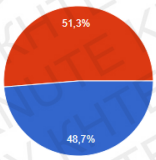

- А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.
- В. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.

7.

39 відповідей

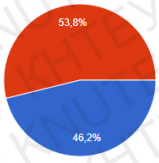

- А. Я прагну відкласти рішення спірного питання, з тим щоб з часом вирішити його остаточно.
- В. Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб добитися іншого.

6.

38 відповідей

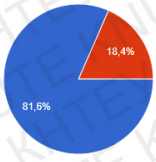

- А. Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.
- В. Я прагну добитися свого.

8.

39 відповідей

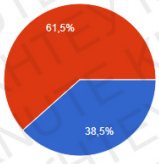

- А. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.
- В. Я насамперед прагну ясно визначити те, в чому полягають всі інтереси, що торкнулися.

9.

39 відповідей

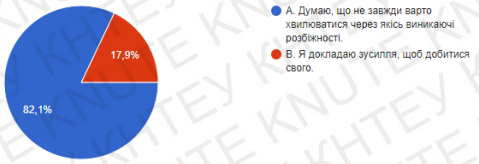

10.

39 відповідей

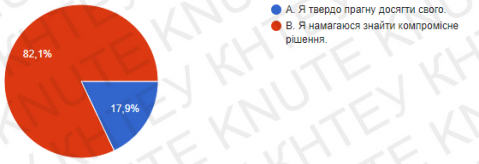

13.

39 відповідей

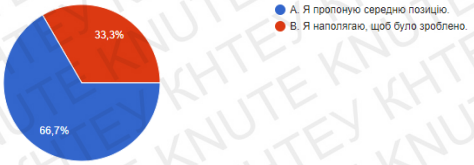

14.

38 відповідей

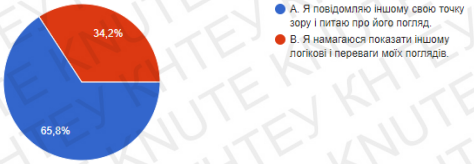

15.

39 відповідей

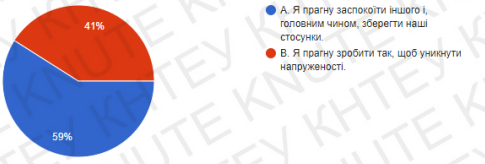

16.

38 відповідей

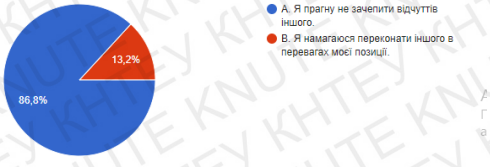

11.

39 відповідей

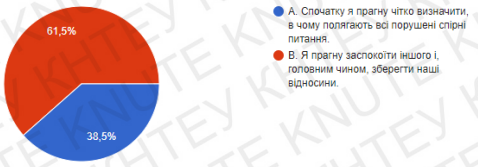

12.

39 відповідей

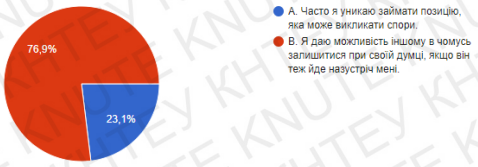

19.

39 відповідей

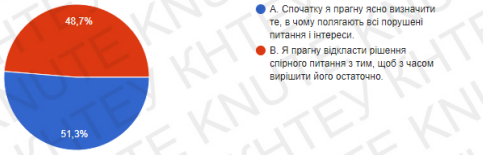

20.

39 відповідей

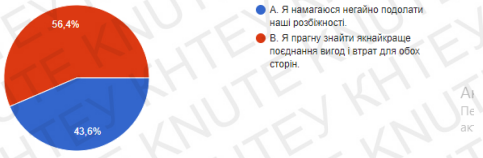

17.

38 відповідей

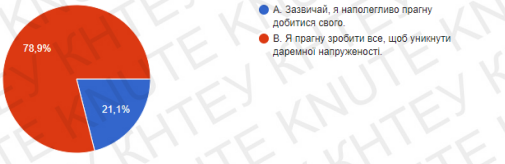

18.

39 відповідей

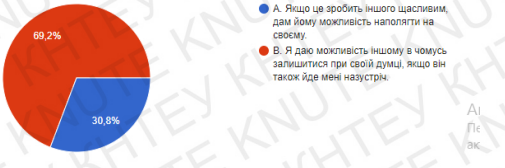

21.

39 відповідей

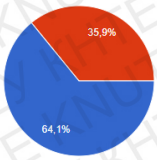

- A. Ведучи переговори, я прагну бути уважним до бажанням іншого.
- B. Я завжди схиляюся до прямого обговорення проблеми і їх сумісного рішення.

23.

39 відповідей

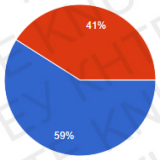

- A. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
- B. Деколи я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

22.

39 відповідей

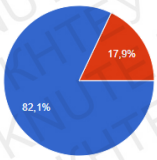

- A. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.
- B. Я відстоюю свої бажання.

24.

37 відповідей

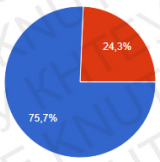

- A. Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.
- B. Я прагну переконати іншого прийти до компромісу.

25.

39 відповідей

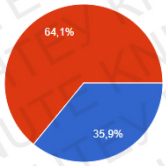

- A. Я намагаюся показати іншому логікові і переваги моїх поглядів.
- B. Ведучи переговори, я прагну бути уважним до бажань іншого.

27.

39 відповідей

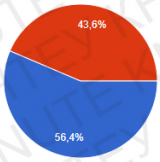

- A. Часто я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечку.
- B. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

26.

38 відповідей

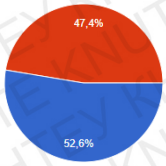

- A. Я пропоную середню позицію.
- B. Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

28.

38 відповідей

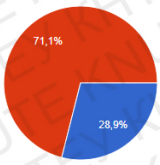

- A. Зазвичай, я наполегливо прагну добитися свого.
- B. Улагоджуючи ситуацію, я, зазвичай, прагну знайти підтримку в іншого.

29.

39 відповідей

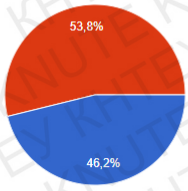

- A. Я пропоную середню позицію.
- B. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через певні розбіжності у поглядах.

30.

39 відповідей

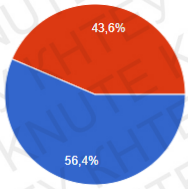

- A. Я прагну не зачепити почуттів іншого.
- B. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою людиною могли добитися успіху.

Додаток В

Визначення типу темпераменту.

Методика Айзенка

Інструкція випробуваному. Вам пропонується ряд запитань про особливості поведінки людини. Якщо Ви відповідаєте на запитання ствердно (згоден), то поставте у відповідній клітинці бланку відповідей знак „+”. Якщо Ваша відповідь негативна, то знак „-”. Відповідайте швидко на всі запитання, не пропускайте жодного.

1. Вам подобається гамір, жвавість, енергійність у Вашому оточенні?
2. Вам потрібні друзі, які змогли б підтримати Вас?
3. Ви завжди швидко відповідаєте, коли Вас запитують?
4. Буває так, що Ви роздратовані чимось?
5. У Вас часто змінюється настрій?
6. Це правда, що Вам легко і приємніше із книжками, ніж із людьми?
7. У Вас буває таке, що різні думки заважають заснути?
8. Ви завжди робите так, як Вам говорять?
9. Вам подобається, коли хтось ніяковіє від Ваших гострих слів у його адресу?
10. Ви коли-небудь відчували себе нещасливими, хоча для цього не було причини?
11. Ви хочете сказати про себе, що Ви весела, жвава людина?
12. Ви порушували встановлені правила поведінки?
13. Це правда, що ви буваєте часто роздратовані?
14. Вам подобається все робити швидко?
15. Ви дуже переживаєте про неприємні події, які ледве не сталися з Вами, хоча все скінчилось добре?
16. Вам можна довірити таємницю?
17. Ви можете без зайвих зусиль внести пожвавлення в невеселе товариство?
18. У Вас бувають випадки, коли Ваше серце б'ється дуже швидко?

19. У більшості випадків Ви робите перший крок, щоб потоваришувати з ким-небудь?

20. Ви говорили коли-небудь неправду?

21. Ви дуже переживаєте, коли Вас критикують?

22. У Вас гарне почуття гумору і Ви часто розповідаєте веселі історії своїм друзям?

23. Ви часто почуваєте себе стомленим?

24. Ви завжди спочатку виконуєте тяжче завдання, а потім інші?

25. У більшості випадків Ви веселі й задоволені всім?

26. Вас легко образити?

27. Вам подобається спілкуватися з людьми?

28. Ви завжди допомагаєте іншим, коли Вас просять про це?

29. У Вас бувають запаморочення голови?

30. Бувають випадки, коли Ваші дії ставлять у незручне становище інших?

31. Ви часто відчуваєте, що Вам все набридло?

32. Вам подобаєтеся дещо скрашувати свої досягнення?

33. Ви в більшості випадків мовчите, коли знаходитеся в товаристві незнайомих людей?

34. Ви іноді хвилюєтесь так, що не можете всидіти на місці?

35. Ви швидко приймаєте рішення?

36. Ви завжди розмовляєте голосно?

37. Ви часто бачите страшні сни?

38. Ви можете дати волю почуттям, відпочити і повеселитися в товаристві?

39. Вас легко вразити?

40. Вам траплялось говорити про когось погано?

41. Це правда, що ви здебільшого говорите й дієте швидко, не затримуючись довго над обдумуванням.

42. Якщо Ви потрапили в незручне становище, Ви легко це переносите?

43. Вам подобаються веселі ігри?

44. Ви завжди їсте те, що Вам подають?

45. Вам важко відповісти „ні”, коли у Вас щось прохають?

46. Вам подобається ходити в гості?

47. У Вас бувають такі хвилини, коли Вам не хочеться жити?

48. Про Вас можна сказати, що Ви грубіян?

49. Товариші вважають, що Ви весела й жвава людина?

50. Вам важко зосередитись на чомусь одному?

51. Ви здебільшого сидите і дивитесь, ніж приймаєте участь у чомусь?

52. Вам буває тяжко через різні думки?

53. Ви завжди впевнені втому, що зможете виконати те завдання, яке стоїть перед Вами?

54. У Вас трапляються випадки, коли Ви почуваєте себе самостійним?

55. Вам тяжко заговорити першими з незнайомою людиною?

56. У Вас бувають випадки, коли Ви думаєте, що те, що зробили, можна було б зробити по іншому?

57. Коли на Вас хтось підвищує голос, Ваша реакція така ж?

58. Трапляється так, що Ви почуваєте себе веселим або невеселим без будь-якої причини?

59. Ви вважаєте, що рідко можна отримати задоволення від веселого товариства?

60. Ви часто хвилюєтесь через те, що зробили щось не обміркувавши?

<u>Дешифратор до бланку відповідей</u>

1. Екстраверсія /Е/.

„Так” - 1, 3, 9, 11, 14, 17, 19, 22, 25, 27, 30, 35, 38, 41, 43, 46, 49, 53, 57

„Ні” - 6, 33, 51, 55, 59.

2. Нейротизм /Н/.

„Ні” - 2, 5, 7, 10, 13, 15, 18, 21, 23, 26, 29, 31, 34, 37, 39, 42, 45, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 60.

3. Правдивість.

„Так” - 8, 16, 24, 28, 36, 44.

„Ні” - 4, 12, 20, 32, 40, 48.

Якщо загальна сума співпадань у першій шкалі перевищує 12, то це виражений екстраверт, якщо менше - інтроверт.

Інтроверсія		Екстраверсія	
Значна	Помірна	Значна	Помірна
1-7	8-11	12-18	19- 24

Підрахувавши кількість співпадань, визначаємо рівень нейротизму. Якщо їх більше 14, то можна вважати, що особа емоційно нестійка.

Емоційна стабільність		Емоційна нестабільність	
Висока	Середня	Висока	Середня
1 - 10	11 - 14	15- 18	19- 24

3. Підрахувавши кількість співпадань за шкалою „правдивість" визначаємо рівень щирості відповідей. Якщо загальна сума перевищує 4-5 співпадань, то це свідчить про нещирість у відповідях. Тому достовірність отриманих результатів потрібно поставити під сумнів.

Інтерпретація результатів

Користуючись цією методикою, можна визначити тип темпераменту і яскраво виражені риси характеру.

Холерик - екстраверт, емоційно нестійкий.

Сангвінік - екстраверт, емоційно стабільний.

Меланхолік - інтроверт, емоційно нестійкий.

Флегматик - інтроверт, емоційно стійкий.

Як правило, типи темпераменту не зустрічаються в житті в чистому вигляді і можна говорити тільки про перевагу тих чи інших рис.

Сангвінік швидко пристосовується до нових умов, швидко знаходить спільну розмову з людьми, комунікативний. Почуття швидко виникають і зникають. У людини цього типу яскрава міміка. Відсутність чіткої мети, не включеність сангвініка у творчу діяльність поступово формується в поверховість і нестабільність.

Дії *холерика* поривчасті. Він відрізняється підвищеною збудженістю та великою емоційністю. Прояв цього типу темпераменту в значній мірі залежить

від спрямованості особистості. У людей із громадськими інтересами він фокусується в ініціативності, енергійності, принциповості. Там, де немає багатства духовного життя, холеричний темперамент проявляється негативно (роздратованість, афективність).

У *флегматика* нові форми поведінки виробляються повільно, але вони стійкі. Здебільшого флегматик спокійний, рівномірний, рідко виходить із себе, не схильних до афектів. Залежно від умов середовища життєдіяльності в нього можуть сформуватися позитивні риси (витримка, глибина думки і т. ін.) або ж яскраві негативні риси характеру (в'ялість, лінь, нестійкість, низькі вольові якості).

Реакція *меланхоліка* здебільшого відповідає силі подразника. Особливо потужне в людини цього типу темпераменту зовнішнє гальмування. Йому тяжко на чомусь зосередитись. Сильні подразники здебільшого викликають довготривалу реакцію гальмування. У стійких та стабільних умовах життя меланхолік характеризується змістовністю й глибиною думок. У негативних зовнішніх умовах меланхолік може стати замкнутим, боягузливим, неспокійним.

Екстраверт, згідно вчення Айзенка, комунікабельний, йому подобаються веселі й гарні товариства, він має багато друзів. Проте імпульсивний і діє під впливом конкретної ситуації. Екстраверту подобається висловлювати гострі репліки. Йому до вподоби переміни. Він добродушний і веселий оптиміст, любить сміятися, віддає перевагу руху і дії, має тенденцію до агресивності, запальний, його емоції і почуття контролюються мало, на нього не завжди можна покластися.

На протилежному полюсі до екстраверта знаходиться інтроверт. Це спокійна, стримана, скромна і інтроспективна людина. Віддає перевагу книзі порівняно спілкуванню. Тримає дистанцію з усіма, крім близьких людей. Наперед планує свої дії, не довіряє мимовільним потягам, серйозно відноситься до прийнятого рішення, любить у всьому порядок. Контролює свої почуття, рідко робить

агресивні поступки, не виходить із себе. На інтроверта можна покластися. Він дещо песимістичний, проте високо цінує етичні норми.

Фактор нейротизму свідчить, згідно позиції Айзенка, про емоційно-психологічну стійкість або нестійкість, стабільність, або нестабільність, і розглядається в зв'язку із природженою стабільністю вегетативної нервової системи. Фактор нейротизму являє собою параметр, у відповідності з яким усіх осіб можна розмістити в один ряд, у якому на одному полюсі знаходяться особистості з високою стабільністю, зрілістю і хорошою активністю, а з іншого - надмірно нервозні, нестійкі і погано адаптовані. Усі інші розташовані в інтервалі між ними.

Протокол №2 Методика Айзенка.Визначення типу темпераменту.

Вкажіть с	1. Вам по	2. Вам по	3. Ви завж	4. Буває т	5. У Вас ча	6. Це прав	7. У Вас б	8. Ви завж	9. Вам по	10. Ви ко	11. Ви хоч	12. Ви по	13. Це пр	14. Вам по	15. Ви дух	16. Вам м	17. Ви мо
Вікторія	Ні	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так
Валерия	так	так	Ні	так	так	Ні	так	ні	Ні	так	так	так	так	ні	так	так	ні
Игорь	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так
Іван	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	Ні	ні	так	так	Ні	так	Ні	так	ні
Вячеслав	так	так	так	так	Ні	так	так	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	так
	Ні	так	так	так	Ні	так	так	ні	Ні	ні	так	так	Ні	так	Ні	так	так
Вероника	так	Ні	так	Ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так
Вікторія	так	так	Ні	так	так	Ні	так	ні	Ні	так	так	так	Ні	ні	так	так	так
Олена	так	так	Ні	так	Ні	Ні	так	ні	Ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	так	ні
Олег	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так	ні	Ні	так	так	так	так	ні	так	так	так
Юлія	так	так	Ні	так	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	так	так	Ні	ні	Ні	так	так
Христина	Ні	так	так	так	так	Ні	так	ні	Ні	так	так	так	так	так	Ні	так	ні
Сергей	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так
Олег	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	так
Анастасия	так	так	Ні	так	так	Ні	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так
Руслан	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	так	ні	Ні		так	так	Ні	так	так	так	так
Аліна	так	так	Ні	так	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	так	так	Ні	ні	Ні	так	так
Назар	так	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так
Приймен	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	Ні	ні	так	так	Ні	ні	Ні	так	так
Людмила	так	так	Ні	Ні	Ні	так	так	так		так	так	так	Ні	так	так	так	так
Богдан	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так
Илья	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так
Антон	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	так	Ні	ні	Ні	так	так
Руслана	так	так	так	так	Ні	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так
Олег	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так
Марина	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так
Елена	так	так	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так
Марина	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	так
Віталій	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	так
Марія	так	так	так	Ні	Ні	Ні	так	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так
Алина	так	так	так	так	Ні	Ні	так	ні	Ні	так	так	так	Ні	так	так	так	так

36. Ви зав	37. Ви час	38. Ви мо	39. Вас ле	40. Вам тр	41. Це пр	42. Якщо	43. Вам пс	44. Ви зав	45. Вам ва	46. Вам пс	47. У Вас	48. Про Ва	49. Товари	50. Вам ва	51. Ви зде	52. Вам бу	53. Ви зав	54. У Вас т	55. Вам тя	56. У Вас	57. Коли н	58. Трапл	59. Ви вва	60. Ви часто хвилює
ні	ні	так	так	ні	так	ні	так	так	так	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так
ні	так	так	так	так	Ні	ні	так	ні	так	так	так	ні	так	так	так	так	Ні	так	так	так	Ні	так	Ні	так
так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	так	так	ні	так	ні	Ні	так	так	так	ні	так	Ні	так	так	так
ні	ні	так	ні	так	Ні	ні	так	так	Ні	так	ні	ні	так	ні	так	так	Ні	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні
ні	ні	Ні	ні	так	Ні	так	так	ні	так	так	ні	ні	так	ні	Ні	так	так	так	ні	так	Ні	Ні	Ні	так
так	ні	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	ні	Ні	так	Ні	так	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні
так	ні	так	ні	так	так	так	так	ні	Ні	так	ні	ні	так	ні	так	Ні	Ні	так	ні	так	так	так	Ні	Ні
так	ні	Ні	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	ні	ні	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	Ні	так
ні	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	ні	ні	ні	ні	так	так	Ні	так	ні	так	Ні	так	Ні	так
так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	ні	так	ні	так	так	так	так	ні	так	Ні	так	так	так
ні	ні	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	ні	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	Ні	ні	ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні
ні	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	так	ні	так	так	Ні	так	так	так	ні	так	так	так	так	так
ні	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	ні	ні	ні	так	так	так	так	так	так	ні	так	Ні	Ні	так	так
ні	ні	Ні	так	ні	так	так	так	так	Ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	ні	Ні	так	Ні	так	ні	так	Ні	так	Ні	так
ні	ні	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	ні	так	ні	Ні	так	так	так	так	так	Ні	Ні	Ні	так
ні	ні	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	так	ні	так	так	Ні	так	так	так	ні	так	Ні	Ні	так	так
так	так	так	ні	так	так	так	так	ні	так	так	ні	ні	так	ні	Ні	так	так	так	ні	так	так	так	так	так
ні	ні	так	ні	так	так	так	так	ні	Ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	так	так	так	ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні
ні	ні	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	ні	так	так	так	так	так
ні	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	Ні	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	так
так	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	ні	так	Ні	Ні	так	так
так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так
так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні	Ні	так	Ні
ні	ні	так	так	ні	так	так	так	так	Ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	Ні	ні	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
ні	ні		так	ні	так	так	так	ні	так	так	ні	ні	так	так	Ні		так	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
так	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так		ні	так	ні	так	так	так	так	так	так	Ні		Ні	так
ні	ні	так	так	ні	Ні	так	так	ні	Ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	ні	так	Ні	Ні	так	Ні
ні	ні	так	ні	ні	Ні	так	так	ні	Ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
ні	ні	так	ні	ні	Ні	так	так	так	Ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	так	Ні
так	ні	так	ні	так	так	ні	так	ні	так	так	ні	ні	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні

18. У Вас	19. У біль	20. Ви гов	21. Ви дуж	22. У Вас	23. Ви час	24. Ви зав	25. У біль	26. Вас ле	27. Вам пс	28. Ви зав	29. У Вас	30. Буваю	31. Ви час	32. Вам пс	33. Ви в бі	34. Ви іно	35. Ви шв
так	так	ні	ні	так	так	так	так	ні	так	так	так	Ні	Ні	так	так	Ні	так
так	Ні	так	так	Ні	так	Ні	Ні	так	так	ні	так	Ні	так	Ні	так	так	Ні
так	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так
так	Ні	так	ні	так	ні	Ні	так	ні	Ні	так	ні	Ні	Ні	Ні	так	так	так
так	так	так	ні	так	так	так	так	ні	так	так	так	Ні	так	Ні	так	Ні	Ні
так	так	ні	так	так	так	так	так	ні	так	так	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	так
так	так	так	ні	так	ні	Ні	так	ні	так	так	ні	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так
так	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні
так	так	так	ні	Ні	так	Ні	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні
так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні	так
так	Ні	так	ні	так	ні	Ні	так	так	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
так	Ні	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні
так	так		так	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	так	так	так
так	так	ні	ні	так	ні	так	так	ні	так	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так
так	так	так	так	Ні	так	Ні	так	ні	так	так	ні	Ні	так	Ні	так	так	Ні
	так	так	так	так	так	Ні	так	ні	так	так	так	так	так	так	так		так
так	так	так	так	Ні	ні	Ні	так	так	так	так	ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так
так	так	так	ні	так	так	так	так	так		ні	так	Ні	так	так	так	так	так
так	так	так	ні	так	так	Ні	так	ні	так	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні
так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так
так	так	ні	так	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні	так
так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так
ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так
так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	Ні	так	так	так	Ні	так
ні	так	ні	так	так	ні	так	так	ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так	так
ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	так	ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	так	так	так
ні	так	так	ні	так	так	так	так	так	так	так	ні	Ні	так	так	так	Ні	так
так	так	ні	ні	так	ні	Ні	Ні	ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так
ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	так	ні	так	так	ні	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так
ні	так	ні	ні	так	ні	Ні	так	ні	так	так	ні	Ні	Ні	Ні	так	Ні	так
так	Ні	так	так	так	ні	так	так	ні	так	так	ні	так	Ні	Ні	Ні	так	так

31 відповідь

Приймати відповіді

Усі відповіді | Запитання | Окремий респондент

Вкажіть своє ім'я

30 відповідей

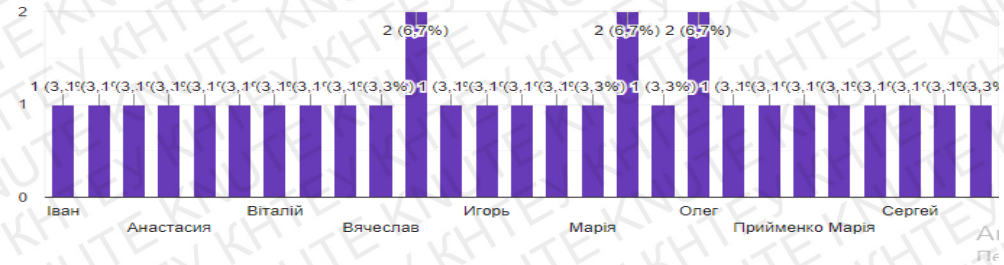

1. Вам подобається гамір, жвавість, енергійність у Вашому оточенні?

31 відповідь

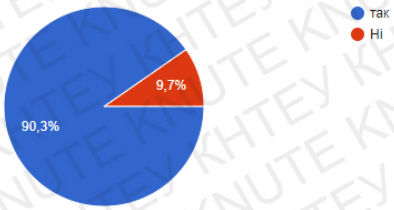

3. Ви завжди швидко відповідаєте, коли Вас запитують?

31 відповідь

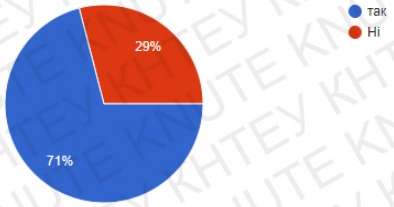

2. Вам потрібні друзі, які змогли б підтримати Вас?

31 відповідь

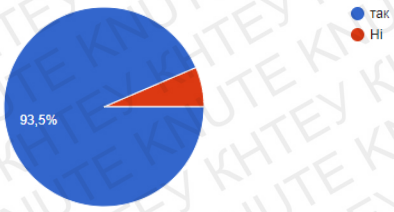

4. Буває так, що Ви роздратовані чимось?

31 відповідь

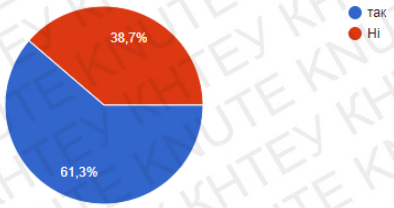

5. У Вас часто змінюється настрій?

31 відповідь

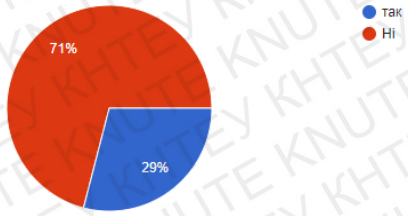

7. У Вас буває таке, що різні думки заважають заснути?

31 відповідь

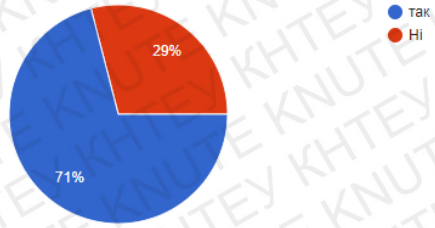

6. Це правда, що Вам легко і приємніше із книжками, ніж із людьми?

31 відповідь

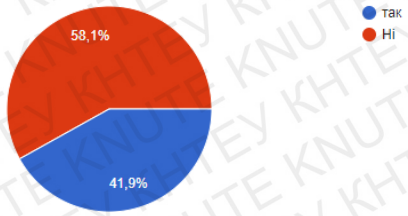

8. Ви завжди робите так, як Вам говорять?

31 відповідь

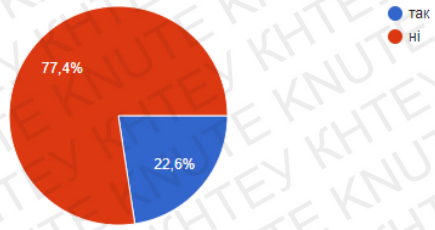

9. Вам подобається, коли хтось ніяковіє від Ваших гострих слів у його адресу?

30 відповідей

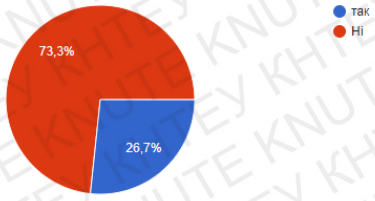

11. Ви хочете сказати про себе, що Ви весела, жвава людина?

31 відповідь

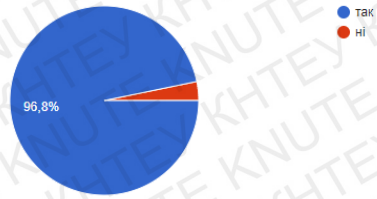

10. Ви коли-небудь відчували себе нещасливими, хоча для цього не було причини?

30 відповідей

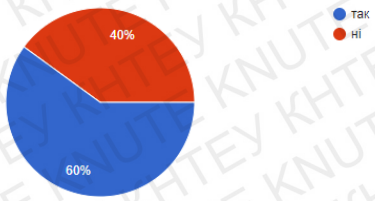

12. Ви порушували встановлені правила поведінки?

31 відповідь

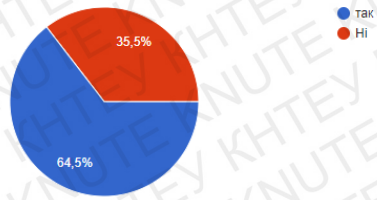

13. Це правда, що ви буваєте часто роздратовані?

31 відповідь

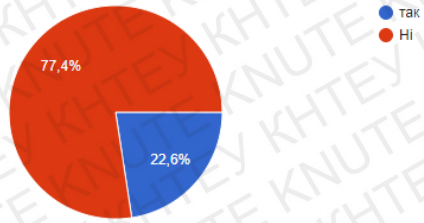

15. Ви дуже переживаєте про неприємні події, які ледве не сталися з в скінчилось добре?

31 відповідь

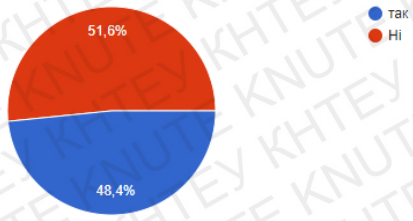

14. Вам подобається все робити швидко?

31 відповідь

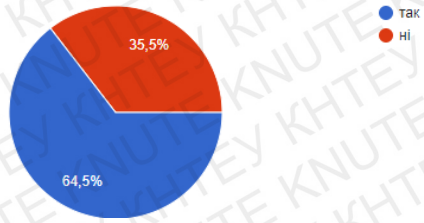

16. Вам можна довірити таємницю?

31 відповідь

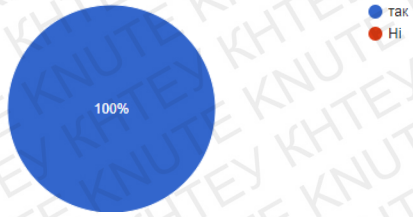

17. Ви можете без зайвих зусиль внести пожвавлення в невеселе товариство?

31 відповідь

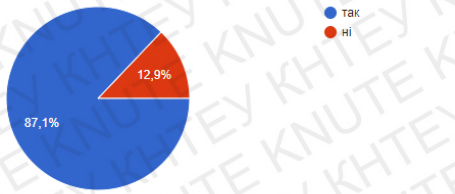

19. У більшості випадків Ви робите перший крок, щоб потоваришувати з ким-небуд

31 відповідь

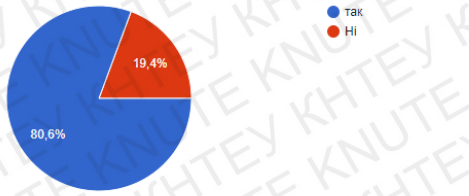

18. У Вас бувають випадки, коли Ваше серце б'ється дуже швидко?

30 відповідей

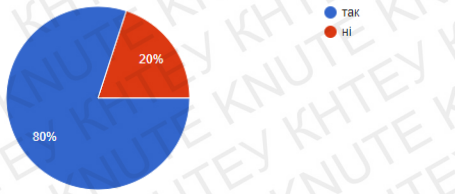

20. Ви говорили коли-небудь неправду?

30 відповідей

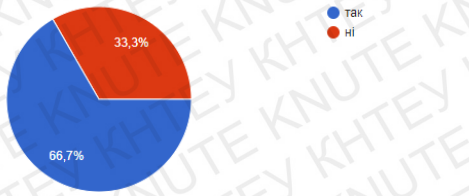

21. Ви дуже переживаєте, коли Вас критикують?

31 відповідь

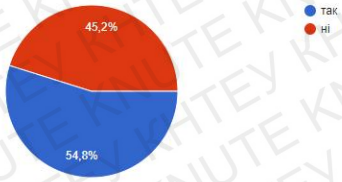

22. У Вас гарне почуття гумору і Ви часто розповідаєте веселі історії своїм друзям?

31 відповідь

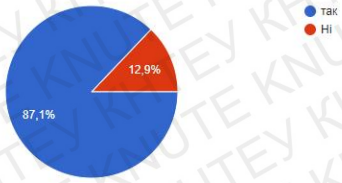

23. Ви часто почуваєте себе стомленим?

31 відповідь

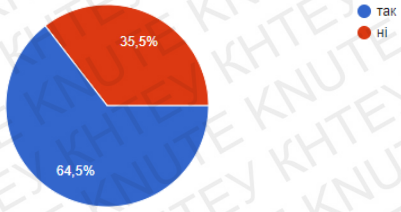

24. Ви завжди спочатку виконуєте тяжче завдання, а потім інші?

31 відповідь

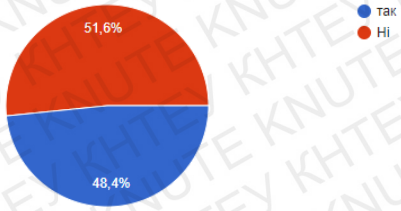

25. У більшості випадків Ви веселі й задоволені всім?

31 відповідь

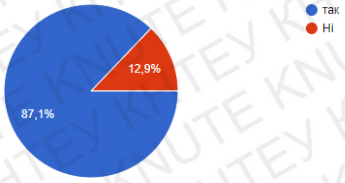

26. Вас легко образити?

31 відповідь

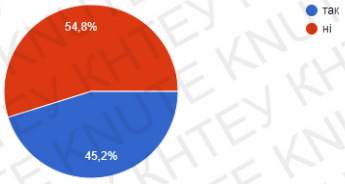

27. Вам подобається спілкуватися з людьми?

30 відповідей

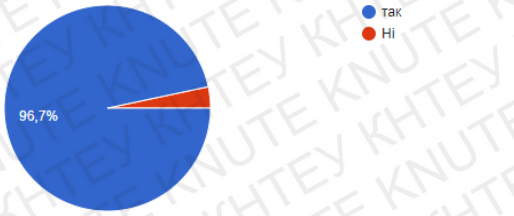

28. Ви завжди допомагаєте іншим, коли Вас просять про це?

31 відповідь

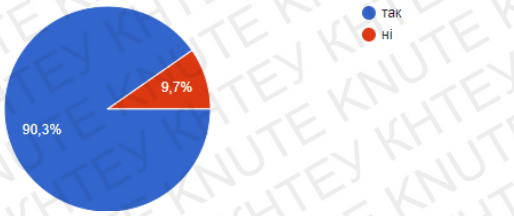

29. У Вас бувають запаморочення голови?

31 відповідь

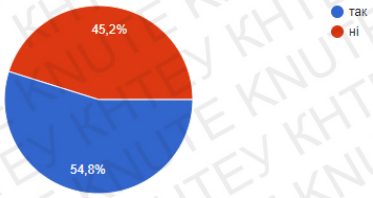

31. Ви часто відчуваєте, що Вам все набридло?

31 відповідь

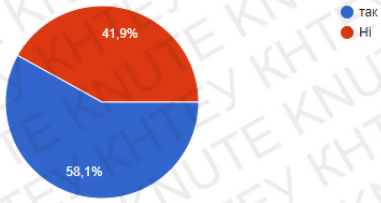

30. Бувають випадки, коли Ваші дії ставлять у незручне становище інших?

31 відповідь

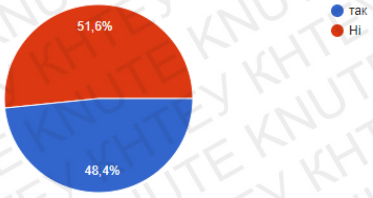

32. Вам подобається дещо перебільшувати свої досягнення?

31 відповідь

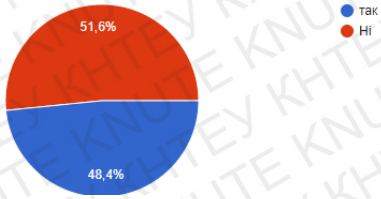

35. Ви швидко приймаєте рішення?

31 відповідь

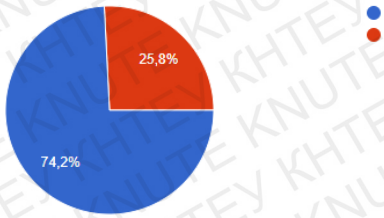

33. Ви в більшості випадків мовчите, коли знаходитеся в товаристві незнайомих людей?

31 відповідь

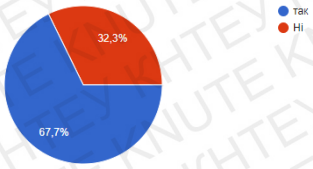

34. Ви іноді хвилюєтесь так, що не можете всидіти на місці?

30 відповідей

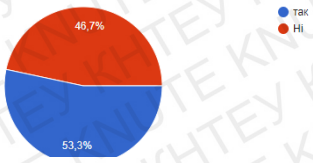

36. Ви завжди розмовляєте голосно?

31 відповідь

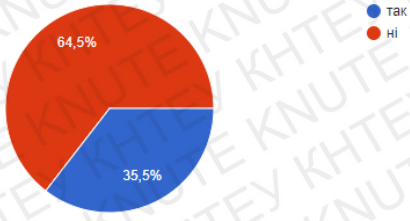

37. Ви часто бачите страшні сни?

31 відповідь

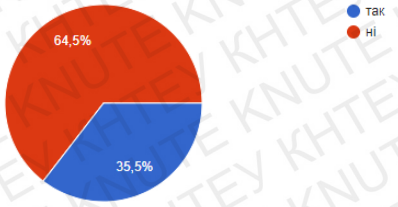

38. Ви можете дати волю почуттям, відпочити і повеселитися в товаристві?

30 відповідей

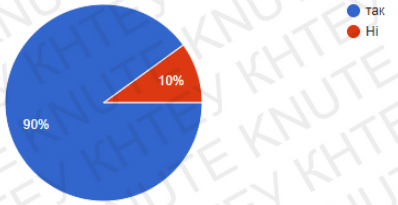

39. Вас легко вразити?

31 відповідь

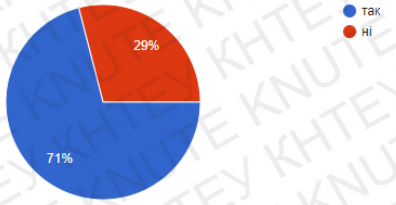

40. Вам траплялось говорити про когось погано?

31 відповідь

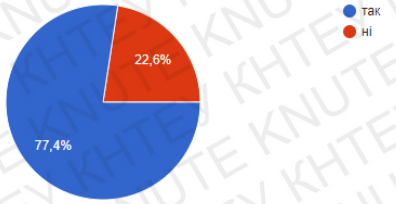

Додаток Г

МЕТОДИКА «АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА»

Методика розроблена Є. П. Ільїним і П. А. Ковальовим і спрямована на виявлення стриманості-нестриманості і типу агресивної поведінки.

Інструкція: на кожне твердження в матриці потрібно дати відповіді «так» (ставиться знак «+») або «ні» (ставиться знак «-»).

Питання тесту:

1. Я не можу втриматися від грубих слів, якщо хтось не згоден зі мною.
2. Іноді я пліткують про людей, яких не люблю.
3. Я ніколи не дратуюся настільки, щоб кидатися предметами.
4. Я рідко даю здачі, якщо мене вдарять.
5. Підчас я вимагаю в різкій формі, щоб поважали мої права.
6. Від злості я часто про себе посилаю прокляття моєму кривднику.
7. Я можу згадати випадки, коли я був настільки злий, що хапав ліпшу під руку річ і ламав її.
8. Якщо я розлючуся, я можу вдарити людину.
9. Якщо хтось дратує мене, я готовий сказати все, що про нього думаю.
10. При виникненні конфлікту на роботі я найчастіше «розряджатися» в розмовах з друзями і близькими.
11. Іноді я висловлюю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.
12. Якщо я повинен для захисту своїх прав застосувати фізичну силу, то я так і роблю.
13. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь.
14. Я часто розповідаю будинку про недоліки по службі, які критикують мене.
15. З досади я можу штовхнути ногою все, що підвернеться.
16. У дитинстві мені подобалося битися.
17. Я часто просто погрожую людям, хоча і не збираюся приводити загрозу у виконання.
18. Я часто про себе обмірковую, що мені треба висловити начальнику,

але так і не роблю цього.

19. Я вважаю непристойним стукати по столу, навіть якщо людина дуже сердитий.

20. Якщо той, хто взяв мою річ, не віддає її, я можу застосувати силу.

21. У суперечці я часто починаю сердитися і кричати.

22. Я вважаю, що засуджувати людину «позаочі" не дуже етично.

23. Не було випадку, щоб я зі злості що-небудь зламав.

24. Я ніколи не застосовую фізичну силу для вирішення спірних питань.

25. Навіть якщо я злюся, я не вдаюся до сильних виразів.

26. Я не пліткують про людей, навіть якщо вони мені дуже не подобаються.

27. Я можу так розізлитись, що буду трощити все підряд.

28. Я не здатний вдарити людину.

29. Я не вмію «поставити людину на місце», навіть якщо він цього заслуговує.

30. Іноді я про себе обзиваю начальника, якщо залишаюся незадоволений його рішенням.

31. Мені не подобаються люди, які зганяють зло на своїх дітях, роздаючи їм потиличники.

32. Люди, які постійно переводять вас, варті того, щоб їх вдарили.

33. Як би я не був злий, я намагаюся не ображати інших.

34. Після неприємностей на роботі я часто скандалю будинку.

35. Коли я дратуюся, то, йдучи, ляскаю дверима.

36. Я ніколи не любив битися.

37. Я буваю грубуватий з людьми, які мені не подобаються.

38. Якщо в транспорті мені віддавили ногу, я про себе лаюся всякими словами.

39. Я завжди засуджую батьків, що б'ють своїх дітей тільки тому, що у них поганий настрій.

40. Краще переконати людину, ніж примушувати його фізично.

Для зручності підрахунку набраних балів доцільно мати чотири ключі, які за розмірами і формою точно повинні відповідати опитувальної матриці,

а в місці зазначених вище відповідей - вирізані віконечка, в яких може з'явитися поставлений опитуваним знак («+» або «-»).

Підраховуються як плюси, так і мінуси.

Ключ до розшифровки відповідей: відповіді «так» по позиціях 1, 5, 9, 13, 17, 21, 37 і «ні» по позиціях 25, 29, 33 свідчать про схильність опитуваного до прямої вербальної агресії; відповіді «так» по позиціях 2, 6, 10, 14, 18, 30, 34, 38 і «ні» по позиціях 22, 26 - про схильність до непрямої вербальної агресії; відповіді «так» по позиціях 7, 11, 15, 27, 35 і «ні» по позиціях 3, 19, 23, 31, 39 - про схильність до непрямої фізичної агресії; відповіді «так» по позиціях 8, 12, 16, 20, 32 і «ні» по позиціях 4, 24, 28, 36, 40 - про схильність до прямої фізичної агресії.

За кожний із зазначених відповідей нараховується 1 бал.

Висновки. Чим більша сума набраних балів, тим вище схильність до агресії даної людини.

Сума балів за пряму і непряму фізичну агресію і пряму вербальну агресію дає можливість судити про нестримані, якщо сума 20 балів і більше, або стриманості (витримці) - якщо сума 10 балів і менше.

Протокол №3 Методика «агресивна поведінка», розроблена Є. П. Ільїним і П. А. Ковальовим і спрямована на виявлення стриманості-нестриманості і типу агресивної поведінки.

Вкажіть ст	1. Я не мо	2. Іноді я	3. Я нікол	4. Я рідко	5. Часом я	6. Від зло	7. Я можу	8. Якщо я	9. Якщо хт	10. При ви	11. Іноді я	12. Якщо я	13. Коли н	14. Я часто	15. З доса	16. У дити	17. Я часто
Вікторія	Ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Вікторія	Ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Валерия	Ні	Ні	так	так	Ні	Ні	так	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Игорь	Ні	так	так	Ні	так	так	Ні	ні	Ні	так	Ні	так	Ні	так	Ні	так	так
Іван	Ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	так	так	Ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	так
Вячеслав	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	так	так	Ні	ні
Ольга		так	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	Ні	так	ні
Вікторія	так	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так	ні	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	Ні	так
марія	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні	Ні	так	Ні	так
Вероника	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	ні	так	так	Ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	ні
Олена	Ні	так	так	так	так	Ні	Ні	ні	так	так	так	Ні	Ні	так	Ні	так	ні
Олег	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	Ні	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так
Юлия	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	ні
Христина	так	Ні	так	так	так	Ні	так	ні	так	так	Ні	так	так	Ні	Ні	так	ні
Сергей	Ні	Ні	так	так	так	Ні	Ні	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Анастасия	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так	так	ні	Ні	так	так	Ні	Ні	так	так	так	ні
Вера	Ні	Ні	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Руслан	так	так	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так
Назар	так	так	так	так	так	так	Ні	ні	Ні	так	Ні	так	так	так	так	Ні	так
Алла	Ні	Ні	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Приймен	Ні	так	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	так	Ні	Ні	ні
Людмила	Ні	так	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	так	Ні	Ні	ні
Богдан	Ні	так	так	Ні	Ні	так	Ні	ні	Ні	так	так	так	так	так	так	так	ні
Илья	Ні	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	Ні	Ні	так	так	Ні	Ні	так
Антон	так	так	так	так	так	так	Ні	ні	так	так	Ні	Ні	так	так	Ні	так	так
Руслана	Ні	так	так	так	Ні	так	Ні	так	так	так	Ні	так	Ні	так	Ні	Ні	ні
Володими	Ні	Ні	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Руслана	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні	ні
Назар	Ні	Ні	так	так	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Павло	Ні	Ні	так	так			Ні	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні
Алина	Ні	так	так	Ні	Ні	так	так	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	так	так	Ні	ні

18. Я част	19. Я вваж	20. Якщо т	21. У супе	22. Я вваж	23. Не бу	24. Я ніко	25. Навіть	26. Я не п	27. Я може	28. Я не з	29. Я не ви	30. Іноді я	31. Мені н	32. Люди,	33. Якщо	34. Після	35. Коли я	36. Я ніко	37. Я бува	38. Якщо	39. Я завж	40. Краще
Ні	так	Ні	ні	так	Ні	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	так	Ні	ні	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
Ні	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
так	так	так	ні	так	Ні	так	так	так	Ні	так	так	так	так	Ні	так	так	ні	так	так	так	так	так
так	так	Ні	ні	так	так	так	Ні	Ні	Ні	так	Ні	так	так	Ні	так	Ні	ні	ні	так	Ні	так	так
Ні	ні	так	ні	так	так	так	так	так	Ні	ні	Ні	Ні	так	так	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
Ні	ні	Ні	ні	так	так	так	так	так	так	так	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
Ні	ні	так	ні	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	ні	Ні	Ні	Ні	так	ні	Ні	ні	ні	так	Ні	Ні	так
так	ні	Ні	так	так	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	Ні	Ні	так	так	так	Ні	так	ні	так	так	так	так
так	ні	так	ні	ні	Ні	так	Ні	Ні	так	ні	Ні	так	так	Ні	ні		так	ні	так	так	Ні	так
Ні	так	так	ні	так	так	так	так	Ні	Ні	так	Ні	так	так	Ні	так	Ні	ні	так	так	Ні	так	так
так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні	так	так	так
так	так	Ні	ні	так	Ні	так	Ні	так	Ні	так	Ні	так	так	так	так	Ні	ні	так	Ні	так	так	так
Ні	так	так	ні	так	так	так	Ні	так	Ні	ні	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	так	Ні	так	так
так	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	ні	Ні	Ні	так	так
так	так	Ні	так		так	так	так	так	Ні	так	Ні	так	так	так	так	Ні	ні	так	так	Ні	так	так
так	ні	Ні	ні	так	Ні	так	Ні	Ні	так	ні	Ні	так	так	так	так	Ні	ні	ні	так	Ні	так	так
Ні	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	так	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
так	так	Ні	ні	ні	Ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	Ні	ні	ні	Ні	так	так	так
так	так	так	так	ні	Ні	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	Ні	так	так
Ні	так	Ні	ні	так	Ні	так	так	так	Ні	ні	Ні	так	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	Ні	так
Ні	так	Ні	ні	так	так	так	так	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
так	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	Ні	так	так	так	так	Ні	ні	так	Ні	так	так	так
Ні	ні	Ні	ні	ні	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	так	ні	так	так	так	Ні
так	так	Ні	ні	ні	так	так	Ні	Ні	Ні	так	так	так	так	так	ні	Ні	ні	так	так	так	так	так
так	так	Ні	ні	ні	Ні	так	так	так	так	так	Ні	так	так	так	так	Ні	ні	ні	так	так	так	так
так	ні	так	ні	ні	Ні	так	так	так	Ні	так	так	так	так	так	так	Ні	ні	так	так	так	так	так
Ні	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
Ні	ні	Ні	ні	ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	так	Ні	Ні	так	так	так	так	ні	ні	Ні	так	так	так
Ні	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	Ні	так	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
Ні	так	Ні	ні	так	так	так	так	так	Ні	так	Ні	Ні	так	Ні	так	Ні	ні	так	Ні	Ні	так	так
так	так	Ні	ні	ні	так	так	так	Ні	Ні	так	так	так	так	Ні	так	Ні	так	так	Ні	так	так	так

Анкета №3

На кожне твердження потрібно дати відповіді «так» (ставиться знак «+») або «ні» (ставиться знак «-»).

31 відповідь

Приймати відповіді

Усі відповіді | Запитання | Окремий респондент

Вкажіть своє ім'я

31 відповідь

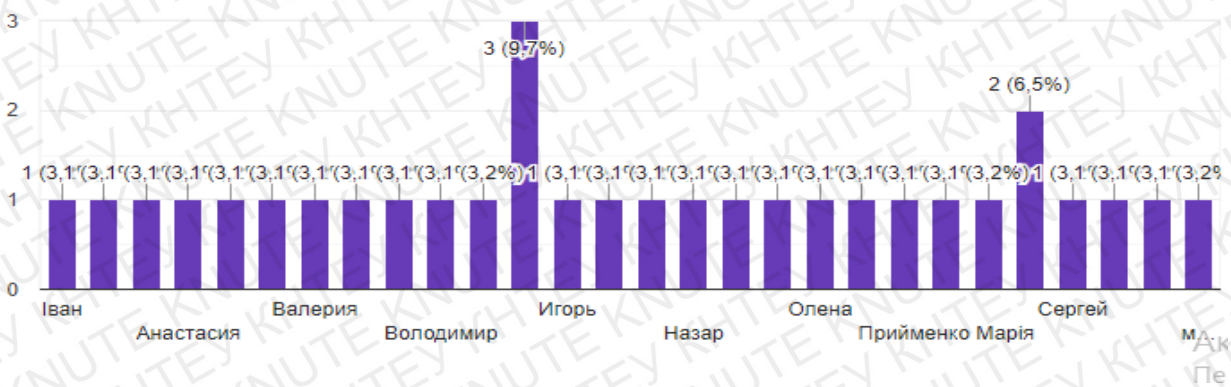

1. Я не можу втриматися від грубих слів, якщо хтось не згоден зі мною.

30 відповідей

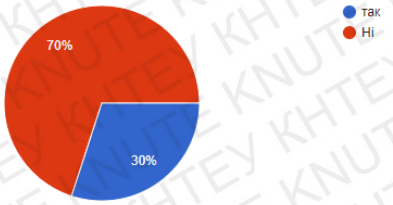

3. Я ніколи не дратуюсь настільки, щоб кидатися предметами.

31 відповідь

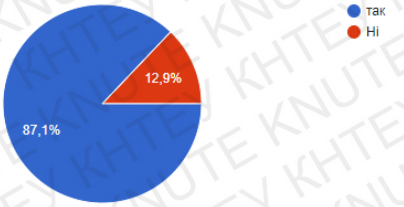

2. Іноді я пліткую про людей, яких не люблю.

31 відповідь

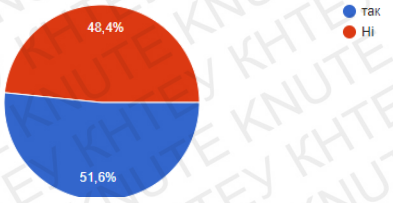

4. Я рідко даю здачі, якщо мене вдарять.

31 відповідь

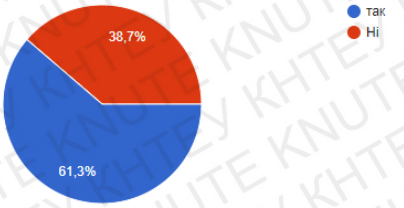

5. Часом я висловлююсь в різкій формі, щоб поважали мої права.

30 відповідей

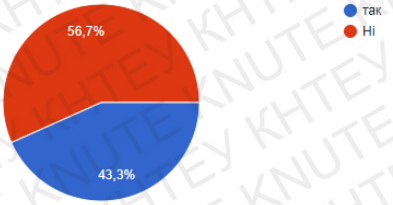

7. Я можу згадати випадки, коли я був настільки злий, що хапав ліпшу під руку річ і ламав її.

31 відповідь

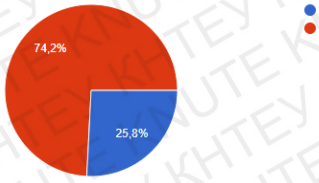

6. Від злості я часто про себе посилаю прокляття моєму кривднику.

30 відповідей

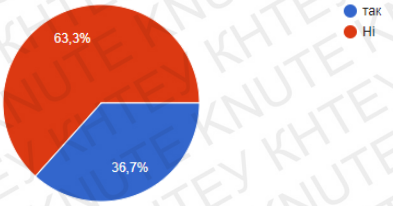

8. Якщо я розлючуся, я можу вдарити людину.

31 відповідь

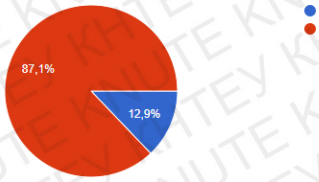

9. Якщо хтось дратує мене, я готовий сказати все, що про нього думаю.

31 відповідь

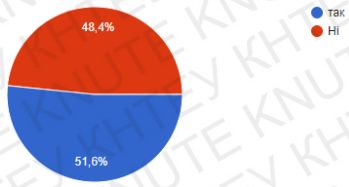

11. Іноді я висловлюю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.

31 відповідь

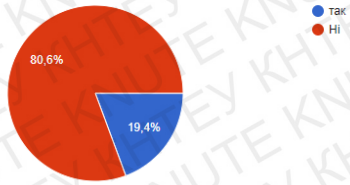

10. При виникненні конфлікту на роботі я найчастіше «розряджаюсь» в розмовах з друзями і близькими.

31 відповідь

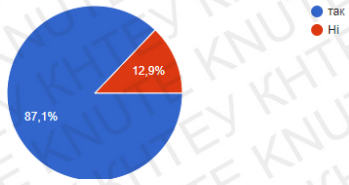

12. Якщо я можу для захисту своїх прав застосувати фізичну силу, то я так і роблю.

31 відповідь

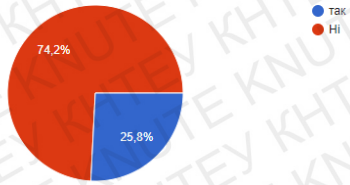

13. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь.

31 відповідь

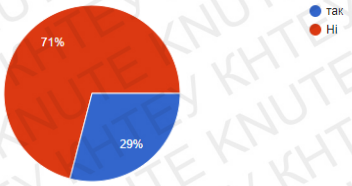

15. З досади я можу штовхнути ногою все, що підвернеться.

31 відповідь

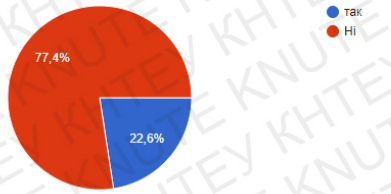

14. Я часто розповідаю дома про людей по службі, які критикують мене.

31 відповідь

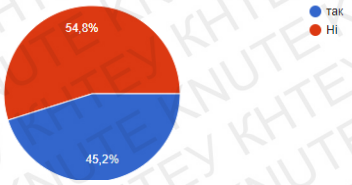

16. У дитинстві мені подобалося битися.

31 відповідь

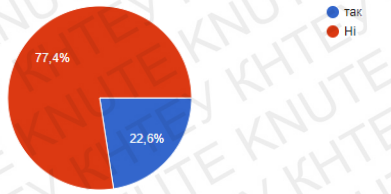

17. Я часто просто погрожую людям, хоча і не збираюся приводити загрозу у виконання.

31 відповідь

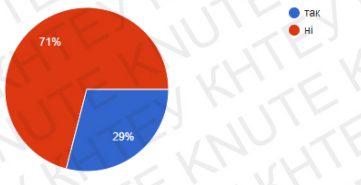

19. Я вважаю непристойним стукати по столу, навіть якщо людина дуже сердита.

31 відповідь

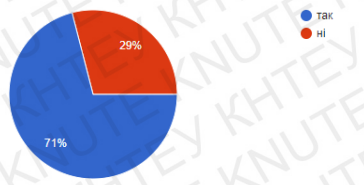

18. Я часто про себе обмірковую, що мені треба сказати начальнику, але так і не роблю цього.

31 відповідь

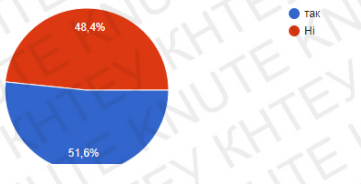

20. Якщо той, хто взяв мою річ, не віддає її, я можу застосувати силу.

31 відповідь

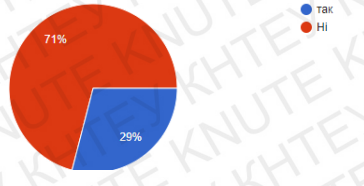

21. У суперечці я часто починаю сердитися і кричати.

31 відповідь

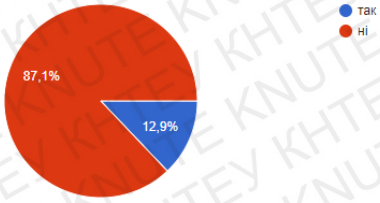

23. Не було випадку, щоб я зі злості що-небудь зламав.

31 відповідь

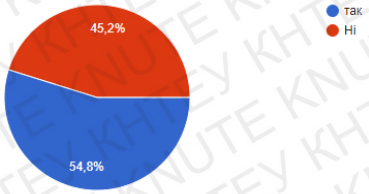

22. Я вважаю, що засуджувати людину «позаочі" не дуже етично.

30 відповідей

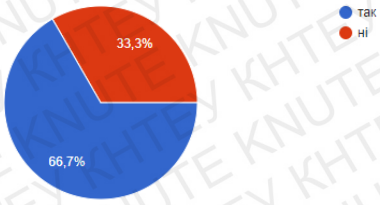

24. Я ніколи не застосовую фізичну силу для вирішення суперечливих питань.

31 відповідь

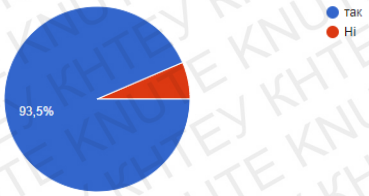

26. Я не пліткую про людей, навіть якщо вони мені дуже не подобаються.

31 відповідь

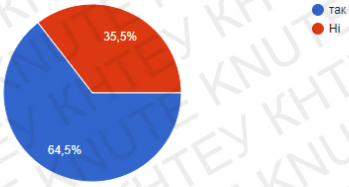

28. Я не здатний вдарити людину.

31 відповідь

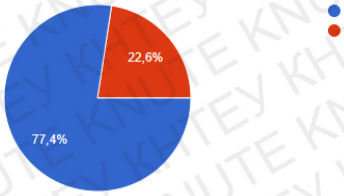

27. Я можу так розізлитись, що буду трощити все підряд.

31 відповідь

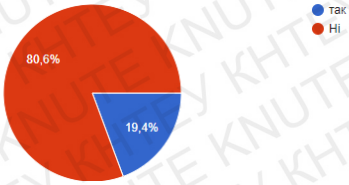

29. Я не вмію «поставити людину на місце», навіть якщо вона цього заслуговує.

31 відповідь

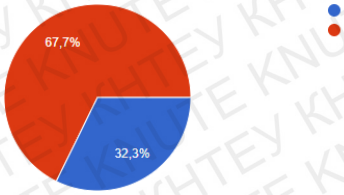

рішенням.

31 відповідь

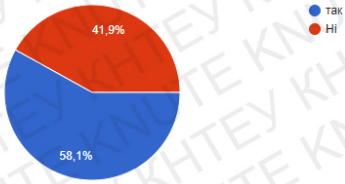

31. Мені не подобаються люди, які зганяють зло на своїх дітях, роздаючи їм потиличники.

31 відповідь

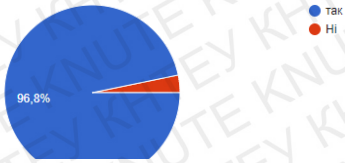

34. І після неприємностеи на роботі я часто скандалю дома.

30 відповідей

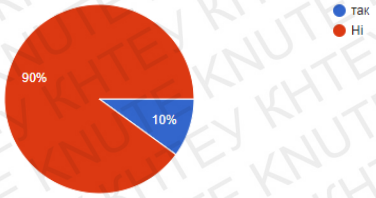

35. Коли я дратуюсь, то, йдучи, ляскаю дверима.

31 відповідь

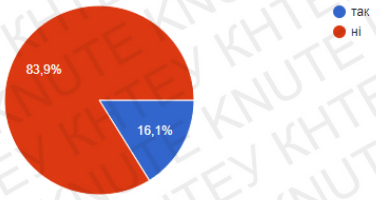

32. Люди, які постійно дратують вас, варті того, щоб їх вдарили.

31 відповідь

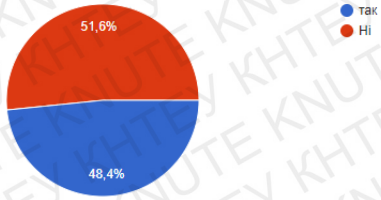

33. Якщо я буваю злий, я намагаюся не ображати інших.

31 відповідь

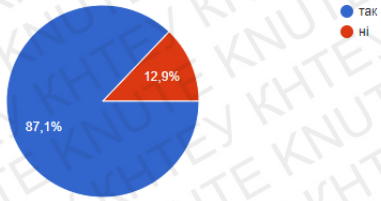

36. Я ніколи не любив битися.

31 відповідь

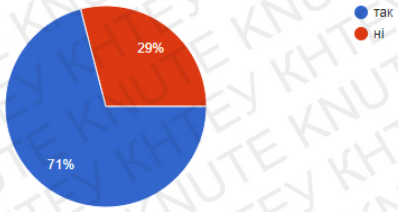

37. Я буваю грубуватий з людьми, які мені не подобаються.

31 відповідь

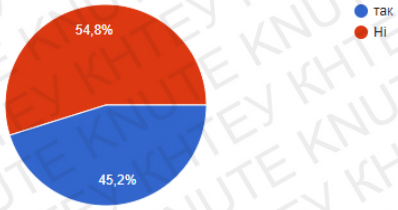

38. Якщо в транспорті мені віддавили ногу, я про себе лаюся всякими словами.

31 відповідь

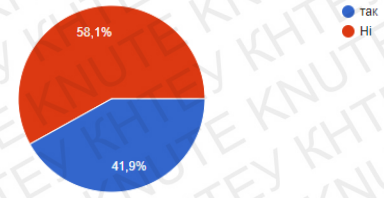

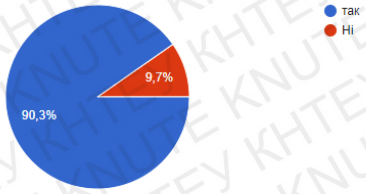

39. Я завжди засуджую батьків, що б'ють своїх дітей тільки тому, що у них поганий настрій.

31 відповідь

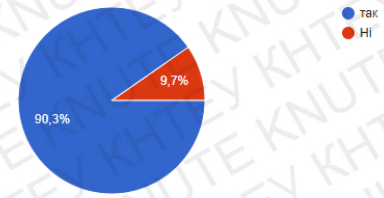

40. Краще переконати людину, ніж примушувати її фізично.

31 відповідь

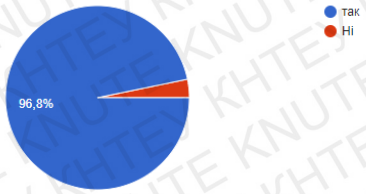

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ БРОВАРСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
БРОВАРСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ №1
07401, м.Бровари, вул.Київська, 153 Тел. (04594), 4-04-68. Факс (04594) 4-04-68.

Вих. № _270_ від _06.10.2020_ р.

Д О В І Д К А

Видана _____Дзекуновій Ірині Володимирівн_____
про те, що вона (він) дійсно працює соціальним педагогом та вчителем трудового навчання у Броварській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів №1 (наказ № 201-к/тр від_14.08.2019_) по теперішній час.

Від освітнього закладу путівок на оздоровлення не отримувала.

Довідка видана за місцем вимоги.

Директор школи _____ О.Рокоман

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ БРОВАРСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
БРОВАРСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ №1
07401, м.Бровари, вул.Київська, 153 Тел. (04594), 4-04-68. Факс (04594) 4-04-68.

Вих. №347 від 27.11. 2020р.

ДОВІДКА

Видана Дзекуновій Ірині Володимирівні, студентці 2 курсу 2м групи, Факультету економіки, менеджменту та психології Київського національного торговельно-економічного університету, заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія»,про те,що в період з 02.11.2020 по 27.11.2020 вона дійсно проходила практику у нашому освітньому закладі та проводила дослідження за такими методиками:

- методика Томаса-Кілманна «Типи поведінки в конфлікті»;
- методика Є.П. Ільїна та П.А. Ковальова «Агресивна поведінка»;
- опитувальник Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів»;
- апробовано курс «Дружній колектив», що складається з трьох модулів: «Живимо без конфліктів», «Позитивне спілкування» та «толерантність як протидія булінгу».

Директор школи О.Рокоман

УКРАЇНА Броварська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Ідентифікаційний код 22208847 Броварська міська рада Київської області

ВІДГУК

на випускну кваліфікаційну роботу

«Психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі»

(за матеріалами Броварської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1)

Студентки 2 м курсу 2 групи Факультету економіки, менеджменту та психології Київського національного торговельно-економічного університету, заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія»

Дзекунової Ірини Володимирівни

Одним із важливих завдань освіти України є створення та підтримка умов для всебічного розвитку особистості, її підготовки до активної участі в житті демократичного суспільства і формування та розвиток її ключових компетентностей, що мають забезпечити конкурентоспроможність молоді на світовому ринку праці. Саме заклади освіти є тими соціальними інститутами, в яких відбувається становлення особистості. Тому визначення психологічних чинників є необхідним у створенні сприятливих умов для навчання і виховання учнів.

У межах дослідження Дзекунова І.В. грунтовно проаналізувала теоретико – методичний аналіз літератури щодо булінгу у молодіжному середовищі та з'ясувала індивідуальні соціально-психологічні особливості учасників булінгу. Обгрунтувала психодіагностичний інструментарій та розробила концептуальну модель дослідження. Здійснила аналіз результатів впровадження моделі молодіжного середовища.

Робота виконана за змістом, відповідає меті та завданням, які були сформульовані автором. Особливої уваги заслуговує розроблена «Модель молодіжного дружнього колективу без булінгу».

При написанні випускної кваліфікаційної роботи авторка дотримувалась чинних вимог щодо оформлення роботи, визначила й обгрунтувала об'єкт, предмет, мету, методики діагностування схильності особистості до конфліктної

поведінки, схильність особистості до агресії, індивідуально-психологічні дані, завдання дослідження, теоретичне та практичне їх значення, в результаті чого був розроблений курс «Дружній колектив», який буде одним із механізмів запобігання булінгу та створення здорового дружнього молодіжного колективу для забезпечення умов формування та розвитку особистості. Дана програма курсу розглянута керівництвом освітнього закладу та буде прийнята до реалізації.

Кваліфікаційна робота виконана відповідно до вимог закладів вищої освіти та рекомедується до захисту в ЕК.

Директор школи О Рокоман

АНОТАЦІЯ

Дзекунова Ірина Володимирівна

«Психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі»

(за матеріалами КНТЕУ, м. Київ)

У випускній кваліфікаційній роботі здійснено теоретико–методичний аналіз літератури щодо булінгу у молодіжному середовищі та з'ясовано індивідуальні соціально-психологічні особливості учасників булінгу. Обгрунтувано психодіагностичний інструментарій для своєчасного виявлення булінгу. Розроблено модель молодіжного середовища без булінгу. Надано практичні рекомендації щодо профілактики і надання психологічної допомоги учасникам булінгу. Обґрунтовано методичні засади формування молодіжного середовища без агресії, конфліктів та булінгу; розроблено курс «Дружній колектив».

ABSTRACT

Dzekunova Iryna

«Psychological features of manifestations and overcoming of bullying in the youth environment»

(for materials of KNYTE Kyiv)

In the final qualifying work the theoretical bases and methods of bullying in the youth environment are allocated, and the individual socio-psychological characteristics of bullying participants are clarified. The psychodiagnostic tools for timely detection of bullying are substantiated. The model of the youth environment without bullying has been developed. Practical recommendations for prevention and psychological assistance to bullying participants are provided. The methodical bases of formation of youth environment without aggression, conflicts and bullying are substantiated; developed a course "Friendly team".

Завідувачу кафедри
Корольчук М.С.
Дзекунової Ірини Володимирівни
студентки 2 курсу 2м групи
спеціальність «Психологія»
спеціалізація «Психологія»
факультет ФЕМП

Заява

Прошу затвердити тему випускного кваліфікаційного проекту (роботи):

«***Психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі***»

за матеріалами Київського національного торговельно-економічного університету.

Дата 08.10.2019

Підпис студента

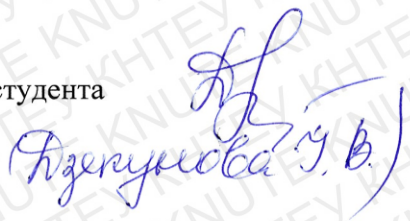

Київський національний торговельно-економічний університет

Факультет_____ФЕМП_____ Кафедра ___психології_____
_____
Освітній ступінь___Магістр_____
Спеціальність _053 Психологія_____
Спеціалізація __Психологія_____

Затверджую

Зав. кафедри Корольчук М.С.

_____

«28» вересня 2019 р.

Завдання
на випускну кваліфікаційну роботу студентові
Дзекуновій Ірині Володимирівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема випускної кваліфікаційної роботи
«Психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі»

Затверджена наказом ректора від «28» 08. 2020 р. № 1860
2. Строк здачі студентом закінченої роботи 16.11.2020
3. Цільова установка та вихідні дані до роботи
Мета роботи полягає в обґрунтуванні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі та наданні методичних рекомендацій практичним психологам, соціальним педагогам, педагогічним працівникам ЗЗО, коледжів та позашкільних закладів.

Об'єкт дослідження - проблеми булінгу у молодіжному середовищі.
Предмет дослідження - психологічні особливості проявів та подолання булінгу у молодіжному середовищі.
4. Консультанти по роботі (проекту) із зазначенням розділів, за якими здійснюється консультування:

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали)	Підпис, дата	
		Завдання видано	Завдання виконано
	Мостова І.В.	Листопад 2019	Грудень 2019
	Мостова І.В.	Січень-серпень 2020	Серпень 2020
	Мостова І.В.	Вересень-	Листопад 2020

		листопад 2020	

5. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом)

Вступ

Розділ І. Теоретичні основи вивчення булінгу

1.1. Визначення базових понять дослідження

1.2. Вирішення проблеми булінгу в Україні та огляд зарубіжного досвіду

Висновки до розділу І

Розділ ІІ. Організація та методи дослідження

2.1. Огляд психодіагностичного інструментарію для проєктування моделі запобігання і вирішення проблем булінгу у молодіжному середовищі

2.2. Модель молодіжного середовища без булінгу

Висновки до розділу ІІ

ІІІ. Результати впровадження моделі молодіжного середовища без булінгу

3.1. Організація та проведення аналізу психологічного стану молодіжного середовища.

3.2. Аналіз результатів індивідуальної психологічної особливості учасників курсу «Дружній колектив»

Висновки до розділу ІІІ

Висновки та практичні рекомендації

Список використаних джерел

Додатки

6. Календарний план виконання роботи

№ пор.	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1	2	3	4
	Визначення наукових підходів та вирішення базових понять дослідження булінгу в Україні та огляд зарубіжного досвіду в освітніх закладах	листопад - грудень 2019 р.	листопад - грудень 2019 р.
	Експериментальний: Огляд психодіагностичного інструментарію для проєктування моделі запобігання і вирішення проблем булінгу у молодіжному середовищі, розробка моделі молодіжного середовища без булінгу	січень – серпень 2020 р.	січень – серпень 2020 р.
	Завершальний: Організація та проведення аналізу результатів індивідуальної психологічної особливості учасників курсу «Дружній колектив», узагальнення результатів теоретичного та емпіричного дослідження.	вересень – листопад 2020 р.	вересень – листопад 2020 р.

7. Дата видачі завдання «28» 09. 2019 р.

8. Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи
Корольчук В. М. ___
(прізвище, ініціали, підпис)

9. Керівник проектної групи (гарант освітньої програми)
Корольчук В. М. _____
(прізвище, ініціали, підпис)

10. Завдання прийняв до виконання студент Дзекунова І.В. _____
(прізвище, ініціали, підпис)

11. Відгук наукового керівника випускної кваліфікаційної роботи

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи (проекту)_____
(підпис, дата)

Відмітка про попередній захист _____
(ПІБ, підпис, дата)

12. Висновок про випускну кваліфікаційну роботу

Випускна кваліфікаційна робота студента Дзекунової І.В.
(прізвище, ініціали)
може бути допущена до захисту екзаменаційній комісії.

Керівник проектної групи
(гарант освітньої програми) Корольчук В.М. _____
(прізвище, ініціали, підпис)

Завідувач кафедри Миронець С.М. _____
(підпис, прізвище, ініціали)

«_____»_____2020 р.